Библиотека им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 188 (13788) | 1988 чылдың август 14, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 көпеек.

АЖААЛДА—ШЫЛГАЛДА

Байдал эрткен чылдан дора эвес. Ажаалдага белеткел кошкак. 340 комбайн, 306 чүък машиназы белен эвес

Көдээ ажыл-ишчилерге сезоннар үзүлбес, улажып-ла турар. Амгы үеде мал чеминиң белеткели кидин түлүк, а ол сезон доозулбаанда-ла дүжүт ажаалдазы эгелээр, ийи чугула ажыл капсырлажыр. Ажаалда дээрге байырлаал болгаш шылгалда. Тараажыларның, картофель өстүрүкчүлериниң, ногаажыларның бүдүн чылда кылган улуг ажылын түңнээри байырланчыг болгаш берге-даа. Бо чугула сезонга хынамчалыг, бүгү талалыг белеткелден ажаалданы организастыг болгаш шынарлыг эрттирери бүрүн хамааржыр.

Белеткел... Ол дээрге хөй талалыг ажыл. Комбайннарны, тараа арыглаар, сөөртүр техниканы, орук-көвүрүглерни септээри, хову турлагларын, шаңнарны, складтарны, дензилерни белеткээри, кадрларны четчелээри, кывар-чаар материалдарны сөөртүп эккеп алыры, ажаалдага киржир бүгү кижилерниң ажылдап, чурттаарынга таарымчалыг чүүлдерни тургузары дээш ажылдар-ла хөй. Олардан ийиги черге ниидеп айтырыг черле турбас.

Бо чылын дүжүт ажаалдазы бистиң ажыл-агыйларывыс долу бот-орулга-чарылгаже киргениниң баштайгы үе-чадазында эртер. Ажаалдага бот-орулга-чарылгалыг коллективтер мурнукузундан көвүдээр. Эвээш күш-биле хөй дүжүттү ажаар. Бо талазы-биле бисте «Тиилелге» база «Өөк» совхозтарның эки дуржулгазы бар.

1988 чылдың дүжүдүнге республиканың ажыл-агыйлары 723 комбайнны септээр планныг. Ам ажаалданың бүдүүзү келген. Август 1-ге чедир ук техниканың 382-зин септеп алган. План чүгле 52.8 хуу күүсеттинген. А тараа комбайннарын эрткен чылда-ла белеткеп эгелээн бис, ол хиреде септелге чүге оожум чорup турарыл? Эде тургустунуушкуну дугайында чүгле чугаа-биле кызыгаарлаттынып турар удуртукчулар, инженер-техниктиг ажылдакчылар база механизаторлар-даа бистиң чамдык ажыл-агыйларывыста эвээш эвес дээрзиниң бадыткалы ол-дур.

Тес-хемчилерде ажаар тараа эвээш, ынчалза-даа олар техника септелгезин чугулалап көргеш, комбайннарын шуптузун белеткеп алган. Мындыг арга Барыын-Хемчик биле Сүт-Хөл районнарда чок болганы ол бе? Сүт-хөлчүлер 31 комбайнны белеткээр тургаш, август 1-ге чедир чүгле 5-ти септеп алган. Республикада эң кудуку көргүзүг ол. Кызыл биле Бии-Хем районнарда комбайннарның 68-69 хуузу септеттинген.

Специалистерниң санап турары-биле алырга, бир комбайнга онаажыр гектар эрткен чылдаазындан хөй. Совхозтар долу бот-орулга-чарылгаже шилчээни-биле холбаштыр база эрги техниканы үндүр бижээни-биле комбайннарның нииити саны кызырылгаан. Бо чылын күрүне фондузундан бистиң ажыл-агыйларывыс чаа 100 комбайнны алыр ужурлуг, оларның чүгле кезиин алган, чартыы Абаканда хевээр. Ону садып алырындан чамдык совхозтар ойталап турар. Ол шын эвес.

Дүжүт ажаалдазынга база бир чугула техника—чүък машиналары. Статэргелелдиң медээзи-биле алырга, республиканың совхозтары 1401 автомашинаны септээр ужурлуг. Олардан август 1-ге чедир 1230-ну септеп белеткээн, план 78,2 хуу күүсеттинген. Бо талазы-биле Бии-Хем, Сүт-Хөл база Эрзин районнарның ажыл-агыйлары даалгазын боттандырып шыдаан, а Каа-Хем, Тес-Хем, Улуг-Хем районнар ол ажылды чоокку үеде доозар. Чөөн-Хемчиктиң ажыл-агыйлары автомашиналарының чүгле 58 хуузун септеп алган. Шаг-үе манавас. Бо чылын совхозтарның дүжүт ажаалдазынга нииити ажыглалдың база агроүлетпүрнүң 600 ажыг автомашиналары киржир. Кымга чеже хире автомашина херегин районнар санааш, Агроүлетпүркомда чагыгларны киирген.

Техниканы хынамчалыг септеп белеткеп алыры дүжүт ажаалдазынга чидириг болдурбазының магадылалы. Тарааны сөөртүрде, 1 метрге 15 борбак мажакты чидирер болзувусса, 1 километрге 500 граммны, а 5 километрге 2,5 килограммны чедир албайн баар бис. Бо дугайын ханызы-биле бодаар херек.

Бистерниң кижи бүрүзү ыңай-бээр оруктап аргыжып чорup тура, дүжүттүң байдалы кандыг-ла ирги деп, ында-мында үнген тарааны, кукурузаны, картофельди көөр. Ол чөп. Чер ажылының продуктуларын бүдүрерин көвүдедири Аъш-чем программазын боттандырарының эң кол кезээ. СЭКП-ниң XIX Бүгү-эвилел конференциязынга база СЭКП ТК-ның июль (1988 ч.) Пленумунга аъш-чем айтырыы кол черни ээлээн. Өстүрген дүжүттү бүрүнү-биле ажаап алыр болгаш камгалаар, чөптүг ажыглаарынче ам чер-черге ажыл угланган турар ужурлуг дээрзин М. С. Горбачев Пленумга илеткелинге айыткан.

Амгы үеде специалистерниң санап турары-биле алырга, республиканың хову-шөлдеринде тарааның дүжүдү эрткен чылдаазындан дора эвес. 1987 чылда бистер ортумаа-биле бир гектардан 9,4 центнер дүжүттү ажаап алган бис, бо чылын оон хөй болур, 10 центнер чеде бээр. Тус-тус районнарны алыр болза, Каа-Хемде дүжүт эрткен чылдаазындан эки, а Бии-Хемде куду. Ынчангаш ол районнуң девискээринде тарааның чамдыызын үндүр бижээш, ону мал чеминге херегл ээр апаар. Улуг-Хем район бир гектардан 12-13 центнерни ап болур. Бо район эрткен чылын дүжүттү ажаарын республикага бир дугаарында эгелээн. Ам база ында чамдык шөлдерде сула агарып, кызыл-тас хүрерип келген. Чылыг хүннер турар болза, чоокку хүннерде ажаалда эгелээр. Эң ылаңгыя «ҮТКА 25 чылы» совхозта тарааның нииити байдалы чоокку үеде быжарының кырында келген.

Таңдының ажыл-агыйларында, эң ылаңгыя «Революцияның чалбыыжы» совхозта, Дуржулга станциязында дүжүт шыырак болур. Кол-ла чүве—өстүрген дүжүттү чидириг чокка дүрген ажаап алырында. Балгазынның тараажылары, бир эвес дүжүт соокка алыспас болза, бир гектардан харын 20 центнер чедир дүжүттү ажаап алырының аргазы бар. Эрткен чылын тайга чоогу черлерниң тараазы, ылаңгыя Каа-Хем районга хар адаанга кирген болгай. Синоптиктерниң медээзин ёзугаар алырга, августуң үшкү он хонуунда доңат болур чадавас. Дүжүт дээш демиселдиң планы тода болгаш ылык, хамык күштү каңчалдыр ажыглаарын хынамчалыг айыткап болур. Амгы байдал-биле алырга, тараа арыглаар машиналарның, жаткаларның септелгези база оожум чорup турар. Ол ышкаш кывар-чаар материалдарны эң чоокку хүннерде совхозтар эккеп алыр ужурлуг. Оруктарны, көвүрүглерни белеткээр талазы-биле совхозтар боттары база Тыва АССР-ниң Автооруктар тудуунуң болгаш ажыглал эргелели улуг ажылды кылыр апаар.

Автомашиналарның болгаш комбайннарның техниктиг хайгааралы эң кол кичээнгейге турар ужурлуг. Совхозтарга оон аңгыда хөй санныг студентилер, сургуулдар дузалажып чеде бээр. Хоорайлардан комбайнерлерни база механизаторларны чорудар. Бо бүгү дузаның хемчээлин чогуур органнар ам тодарадып санаан. Чоокку үеде Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели 1988 чылдың дүжүт ажаалдазын чорудар талазы-биле боттуг хемчеглерни айыткан доктаалды хүлээп алыр.

Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, дүжүт ажаалдазы дээрге хөй талалыг нарын айтырыг. Аңаа культура, эмнелге, амыдырал хандырылга ажылдакчылары база дорт хамаарылгалыг. Хову турлаа—механизаторнуң ийиги бажыңы болур деп чугаа бар. Шынап-ла, аңаа дыштанырынга, ажылдаарынга таарымчалыг бүгү-ле чүүлдер турар ужурлуг.

Бистиң чамдык ажыл-агыйларывыс дүжүт ажаалдазынга белеткел талазы-биле үстүнден айтышкын манап турар хевирлиг, олар боттарының идепкейин көргүспейн, РАҮК-тен чүү дээр ирги деп манавышаан. Экономиканы башкарарының чаа аргазынче кирген болганда, ажыл-агыйлар бот-тускайлаң, тывынгыр, чогаадыкчы болур херек.

Эрткен чылдың дуржулгазындан алырга, бистиң шаңнарывыста чаъстыгда тараа шывар шывыглар көңгүс чедишпес, ынчангаш оон үрелир чоруу хөй турган.

Тыва АССР-ниң Агроүлетпүркүркомунуң ажылдакчылары бо чоокку үеде республиканың ажыл-агыйларынга барып, 1988 чылдың дүжүт ажаалдазынга белеткелди хынап көөр, боттуг дузаны чедирер. Кандыг-бир айтышкын манаар чорук ажылдың эргижирээн стили болгаш методу-дур.

Бо чылдың дүжүт ажаалдазы нарын болур. Агаар-бойдустуң берге байдалдарынга удур тараажылар организастыг чорукту ажыглаар. Оларның кижи бүрүзү аъш-чем айтырыын шиитпирлээриниң эң мурнуку одуруунда чорup тур мен деп чүүлдү эп-не ханызы-биле медерeп билир ужурлуг.

Ажаалда —шылгалда, ол дээрге экономиканы башкарып билириниң көрүлдези. Кым-на аңаа хынамчалыг белеткенирил—дүжүттү чидириг чокка алыр, хөй орулганы киирип ап шыдаар.

ТӨРЭЭН ЧУРТУВУСТА

ЭРЕСТИГ КҮҮСЕТКЕН

СТАВРОПОЛЬ. СЭТА-ның корреспондентизи Н. Стяжкинниң дамчыдып турары болза: Ставропольениң колхозтары болгаш совхозтары күрүнеге шыгжамырынга ийи миллион тонна тарааны урган. Чылдың план-чагыындан ажыр ам-даа 100 муң тонна тарааны садарын олар шиитпирлээн.

Ындыг-ла үр эвес үеде крайның чер ажылдыглары ийи миллион тонна тарааны чылыг болгаш чаъстыг, онзагай таарымчалыг чылдарда ажаап ап, күрүнеге садып турган. Ам ол чедишкин норма апарган.

Бо беш чылдың эгезинде-ле ставропольчулар колхозтарны болгаш совхозтарны долу бот-орулга-чарылгаже, бот-акшаланылышкынче, өрезин орулгазы-биле төлээриниче шилчидер талазы-биле улуг хемчээлдиг шенелделди чуртка бир дугаарында эгелээн. Ажылдың чаа, интенсивтиг аргаларын дилеп, ажыглаар талазы-биле инициатива чер болганда калбарган. Бо хүннерде крайның девискээринде доктаамал ээзи чок ээн чыдар бичии-даа шөл-чүгеш чок: оларның ээлери—керээлиг коллективтер болу берген.

Күш-ажылды керээ болгаш аренда аргазы-биле организастаан чорук бодунуң артык күжүн бо чылын көргүскен. Үр үеде бораңнап турза-даа, өстүрүп алган тараазын олар чидириг чокка ажаап алган. Бот-орулга-чарылгалыг коллективтер техниканы дүрген, билдилиг сайгарып, ажылын бот-тускайлаң шиитпирлеп, хат, чаашкын долгап, чыттыр шаап каан тарааларның кайызын чыттыр, кайызын дорт кестиреринн шын шиитпирлээш, Төрээн чуртунуң мурнунга хүлээлгезин эрестиг күүсеткен.

Бөгүн—Тудугжунуң хүнү

ТАЙБЫҢ МЕРГЕЖИЛДИҢ ТӨЛЭЭЛЕРИ

Республиканың тудугжуларының болгаш тудуг материалдарының үлетпүрүнүң ажылдакчыларының мурнунга чылдан чылче улам улуг сорулгалар салдынып турар. Чижек кылдыр мындыг чүүлдү чугаалап болур. Бо беш чылда тудуг-монтаж ажылдарының хемчээли, оон мурнундагы беш чылдынынга деңнээрге, 1,8 катап өзери, чуртталга тудуунуң ажыглалга киирери 1,5 катап өзери болгаш өске-даа көргүзүглерни улам бедидери көрдүнген. Партияның XXVII съездизинге тургустунган совет өг-бүле бүрүзүн 2000 чылга чедир тускай квартира азы аңгы бажың-биле хандырар дугайында сорулганы күүседири база-ла тудугжуларга колдады онаажып турар.

Бистиң республиканың тудугжулары оларның мурнунда салдынган сорулгаларны чедиишкинниг күүседир дээш эде тургустунуушкунуң ёзузу-биле ажылдап, тудуг ажылдарының темпизин доктаамал бедидип, шынарын экижидер дээш бар аргаларны ажыглап турар.

Тудугжуларның профессионал байырлалының хүнүнде бүдүрүлгечи бедик көргүзүглерни чедип алган коллективтерни чоргаарал-биле адап болур. «Тыва хамааты тудуг» трестиң хөй кижилиг коллективи бо чылдың бирги чартыының түңнелдери-биле РСФСР-ниң Чуртталга-хамааты тудуг министерствозунуң организацияларының социалистиг чарыжынга тиилекчи болган. Трестерде, эргелелдерде күш-ажылды шын организастап, ажылдың бедик шынарын чедип ап турар бригадалар даалгаларын доктаамал ажыр күүседип турар. Ындыгларга «Тыва тудуг» тресте А. Воронинниң, В. Дубининаның, Е. Бизяеваның, Н. Донгактың, В. Борбак-оолдуң, «Шагаан-Арыг тудуг» тресте № 18 КМК-да И. Карповтуң, Ак-Довуракта Д. Сурүңнуң болгаш көдээ-даа тудугжуларның бригадаларын хөйнү адап болур. Бригадаларда, звенода бодунуң ажык ижи-биле эш-өөрүнге үлегер көргүзүп, тура-соруктуг ажылдаарынче хей-аът киирип чоруурлар хөй. Олардан беш кижи тудугжу хүнүнүң бүдүүзүнде Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы-биле онзалап демдеглеткен. «Тыва тудуг» трестиң шеверлекчилер бригадири Нина Борту-ооловна Донгакка, Кызылда бажың тудар комбинаттың электрокаңнакчызы Александр Алексеевич Сысолетинге, Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу атты тывыскан. «Тыва тудуг» трестиң дашчылар бригадири Валентина Егоровна Дубинина, «Тыва агроүлетпүрспецмонтаж» трестиң Кызылда № 1 ТКМК-зының электри монтажниги Евгений Емельянович Старцев, «Шагаан-Арыг тудуг» трестиң № 18 КМК-зының дашчызы Станов Ширапович Хертек олар Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижиибиле шаңнаткан.

Бо чылдың болгаш ниитизи-биле беш чылдың тудуг талазы-биле даалгаларын күүседиринге аңаа хамаарылгалыг кижи бүрүзүнүң ээ-харыысалгалыг, тудуңгур, бүдүңгүр ажылы негеттинип турар. Эңне кол чүүл — тудугларны материалдар-биле үзүктел чок, график ёзугаар хандырары, тудуг технологиязының чурумун шыңгыы сагыыры, инженерлиг хандырылганы бедик деңнелге кедүрери. Түүйбу, манза, хоюдут, чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, тудугжунуң материалдары, херекселдери бар болза, ол улуг-даалгаларын кажан-даа чүгле чедир эвес, а харын үстүк ажыр күүседириниң магадылалы бар, ол аңаа күжүн, билиин, аргаларын харамнанмас.

Кижилер дугайында, оларның ажылдаар, чурттаар, дыштаныр байдалдарының дугайында сагыш салбайн, эки үре-түңнелдиг ажылды манаан херээ чок. Амгы үениң негелдези-даа ындыг. Кайда-ла кижилерниң хүн бүрүдеги негелделери, чурттаар оран-бажыңы дээш сагыш салдынган болдур, ында күш-ажылчы көргүзүглер бедип, коллективтер турумчуп, быжыгып турар. Ындыг коллективтерниң чижээнге чоокка чедир-ле хевүп чадап келген Элегес-Аксының хана материалдарының заводун, «Тудуг кезектери» комбинатты (ол чоокта чаа бажың тудуунуң комбинады кылдыр эде тургустунган), «Тыва тудуг» трестиң «Кызыл тудуг» болгаш № 48 тудуг эргелелдерин адап болур.

Тудугжуларже кичээнгейниң кошкаа чаңгыс мындыг факт безин көргүзе бээр. Шагдан бээр-ле, таптаашкын үезиинне, улуг тудуг объектилеринге ажылдап турарларны дүъштеки изиг чем-биле хандырар дугайында айтырыг ам-даа чүгле сөс кырында хевээр артып турар.

Тудугжулар сагыш амыр, бүдүңгүр, эрес-кежээ ажылдазын, чурттаалга, социал-культура, бүдүрүлге тудугларын шалыпкын немешсин дээр болза, оларга бүгү чүүлдер—материалдар, техника, механизмнер чедишкен, ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалдар тургустунган турар ужурлуг.

ЧУРУКТА: «Тыва тудуг» трестиң мурнакчы бригадирлериниң бирээзи Валентина Дубинина бригадазының дашчызы Кара-оол Байыр-биле ажыл үезинде.

Ондар ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ТОДАРГАЙ, АЖЫЛ-ХЕРЕКЧИ ЧУГАА

Тываның бүдүрүкчү күштериниң 2005 чылга чедир үеде хөгжүлдезиниң болгаш ооң чиг эт баазазын хөгжүдериниң айтырыгларынга тураскааткан эртем-практиктиг чөвүлел хуралдың ажылының ийиги хүнүнде илеткелдер болгаш дыңнадыгларга көдүрген айтырыглар талазы-биле санал-онал солчулгазы эгелээн. Бир дугаарында санал берген ССРЭ-ниң Күрпланының Чөөн-Сибирьниң экономиктиг девискээриниң талазы-биле төлээзи Г. А. Шабаев республиканың үлетпүр болгаш социал адырлаар талазы-биле хөгжүлдезинче онзагай кичээнгейни салырын негеп турарын айыткаш, дыка хөй айтырыгларның шиитпирлеттинери демир-орук шугумун тудары-биле холбашканын демдеглээн. ССРЭ-ниң ЭА-ның Сибирь салбырының үлетпүр бүдүрүлгезиниң экономиказының болгаш ону организастаарының институдунуң директорунуң оралакчызы В. Е. Селиверстов болгаш ол-ла институттуң эртем ажылдакчызы М. А. Журавель олар бүдүрүкчү күштерниң хөгжүлдезиниң схемазын янзы-бүрү хевирлерлиг кылдыр тургузарын база амгы байдалдарга хамаарыштыр ону ийи үе-чадалыг: белеткел үези болгаш улуг хемчээлдиг төлевилелдерни боттандырарының үези кылдыр чарып, кылып болурун саналдап, демир-орук шугумунуң тудуунга Моолдан кээп болур шугумну база өөренип көөрүн чугаалааннар. Ол ышкаш эртем-техниктиг депшилгениң программазы хөгжүлде схемаларынга эң кол черни ээлээн турарын чугулалап айыткан.

«Березовское» бүдүрүлге-геология каттыжышкынының төлээзи Б. В. Молокоедов, Новосибирскиниң улус ажыл-агыйы институдунуң килдис эргелекчизи, геология-минералогия эртемнериниң доктору Г. М. Комарницкий олар Кара-Сугнуң полиметалл тывыштыг чериниң айтырыгларынга доктаагаңнар. Демирден аңгыда хөй-хөй ховар металлдар болгаш бүдүмелдер составтыг рудалыг ол чериниң шинчилелдери үр үеде уламчылап, шинчилелдери колдуу доозулган-даа болза, мынчага чедир үлетпүр ажыглалының айтырыы мунгаш боол артып келген. Бо талазы-биле аңгы-аңгы адырлар министерстволарының демнежилге чок, боттарының эрге-ажыын бодаар чоруу улуг шаптараазын боор турар.

Туризмниң болгаш экскурсияның Бүгү-эвилелдиң эртем-шинчилел институдунуң эртем ажылдакчызы, экономика эртемнериниң кандидады Г. Ц. Теблеева Тывага кадыкшылга-турисчи комплекстерни организастаарының аргаларын, ооң республика бюджединге орулга киирип болурун үндезилеп чугаалаан.

ССРЭ-ниң ЭА-ның Сибирь салбырының Тывада комплекстиг килдизиниң директору Н. А. Ажищев, Тыва АССР-ниң Күш-ажыл талазы-биле күрүне комитединиң даргазының оралакчызы К. Н. Полтавцева, «Тыва автотранс» бүдүрүлге каттыжышкынының кол инженери Н. Б. Дьяков болгаш өскелер-даа боттарының саналдарынга алырлар аайы-биле чугула айтырыгларны көдүрүп, боттуг саналдарны чугаалаан.

СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин чүве чугаалааш, республиканың моон соңгааргы хөгжүлдезиниң оруктарын эртемге үндезилеп, эң шын тодарадырының чугулазын онзалап демдеглээн. Бо талазы-биле республиканың удуртур органнарының, бүгү-эвилел болгаш девискээр аайы-биле эртем-шинчилел албан черлериниң, төп органнарның демниг, билчилгелиг кады ажылдажылгазы негеттинип турарын айыткан.

Үлетпүр хөгжүлдезиниң оруктарының талазы-биле шын шилилге, кажан, кандыг бүдүрүлгелерни тударының айтырыы чиди-биле тургустунган. Бо талазы-биле ам-даа эң бодамчалыг болгаш шудургу ажылдаары негеттинип турар. Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге интенсификацияның угланыышкыны-биле продукция бүдүрерин көвүдедири-биле чергелештир продукцияны ажылдап кылыр адырны шапкын, шудургу хөгжүдери, республикадан чиг эт продукцияны эвес, а белен продукцияны үндүр сөөртүрүнче угланыышкынныг ажылдаары чугула. Социал адырның хөгжүлдези кичээнгейни бичии-даа кошкадып болбас айтырыг боол хевээр артар ужурлуг.

Үлетпүр хөгжүлдези-биле чергелештир бойдусту хевээр арттырар, улам хумагалыг камгалаар талазы-биле ажылдарны тускай программа кылдыр онзалап көрүп, кичээнгей салыры амгы үениң бир кол сорулгазы апарган. Оон-биле чергелештир туризмни болгаш чоннуң кадыкының камгалалын хөгжүдериниң талазы-биле саналдарны ол деткип, бо талазы-биле кылыр ажылдарга доктааган. Түңнелинде Г. Ч. Ширшин чөвүлел хуралдың ажылынга киржип келген эртемденнерге, ажылдакчыларга өөрүп четтиргенин база катап илереткен,

БЕЛЕТКЕЛ КАНДЫГЫЛ?

Чогуур хемчеглер алдынмаан

Барыын-Хемчик районнуң ажыл-агыйлары бо чылын 4410 гектар тараа культураларын тараан. Ооң өзүмүнге соок, кандаашкын шаптыктаза-даа, ортумаа-биле гектар бүрүзүнден 10 центнерден эвээш эвес дүжүттү ап болурун агрономнар санап тодараткан. Оон алган дүжүт 1713 тонна үрезинни белеткеп алырынга, мал чеминге херегл ээринге болгаш күрүнеге садарынга четчир.

Районнуң тарылга шөлдеринде бот-орулга-чарылгалыг звенолар ажылдап турар, олар алыс түңнел дээр болганда, дүжүттүң салым-чолун бүрүнү-биле харыылаар. «Хемчик», «Барлык» база «Шекпээр» совхозтарда Мартан-оол Саая, Сөспе Ооржакка, Эрес-оол Моңгушка удурткан звенолар чайын тарааны эки суггарганындан оларның харыылаар шөлдеринде ам дүжүттүң үнүжү багай эвес.

Бо чылын районга бир-ле дугаарында 430 гектарга интенсивтиг технологияны ажыглаан. Оон бир гектарындан 16-17 центнер дүжүттү ап болурун специалистер санап көрген. А «Дөн-Терезин» совхоз 204 гектарга тараазының чамдыызын суггат чок черге тараанындан дүжүдү пат, бир гектарга-ла 4-5 центнер онаажыр.

РАҮК-туң кол агроному Иван Чорбаевич Магаваллын чугаазы-биле алырга, тараа ажаалдазын сентябрь 10-дан эгелээштиң, 12 хонук дургузунда доозуптар аргалар бар. Аңаа белеткел ам кандыгыл?

Күскү дүжүт ажаалдазынга киржир техниканы апрель 1-ге чедир доосккан турар дугайында чуртка үндүрген айтышкынны районнуң ажыл-агыйлары күүсетпээн. Ынчан ооң 30 хуузу белен эвес турган. Аъттык кезектер тывылбаанынга чылдагааннаан. Оон бээр ам дөрт ай ашкан. РАҮК-туң кол инженери Г. А. Силкин мынчага чедир чогуур хемчеглерни албаан. Районда 26 комбайнның 6-зы септеттинмээн, артык кезектери чок хевээр. Норма ёзугаар сезонда бир комбайн 50—180 гектар черниң тараазын ажаар ужурлуг, а бо районда 210 гектар онаажыр. Септелгени дүргедетпес болза, ажаалданы кыска хуусаада доозары аңаа хоозун аазаашкын апаар.

«Барлык» совхоз ам шакта 15 тонна тараа кургадыр тускай дериглгени төлевилел ёзугаар эптеп доозуп турар. Арыглаар, кургадыр машиналарның саны чежел? Ону кандаар белеткээрил, чеже кижи кымнар ажылдаарыл? Бо айтырыгларга чамдык агрономнар, удуртукчулар тодаргай харыы берип шыдавас.

Ажаалдага киржир техниканы шуптузун хову турлагларынга чедирип, шенеп ажыл даткаш, белениниң шугумунга чыскаап каан турар ужурлуг. А херек кырында байдал ындыг эвес. Ажыл-агыйларның машина-трактор мастерскаяларының херимнериниң иштинде, а чамдыызы суурларда чуртталга бажыңнарының даштында аай-баш чок, шагжайжы берген тургулаар. Тарааны ыңай-бээр сөөртүрүнге септелге-техниктиг бүдүрүлгениң, совхозтарның боттарының каттышкаш 65—70 хире автомашиналары киржириин саазын кырында айтып хуваап каан. Оларны септээр, белеткээр дуржулгалыг чолаачыларны быжыглаар болгай. Ажыл база улуг. РАҮК даргазы М. Б. Кара-Сал бар техниканың септелгезин, амгы байдалын чоокку хүннерде база катап хынап көөр дугайында бодунуң ажылдакчыларынга август 8-те айтышкын бергени таварылга эвес.

Дүжүт ажаалдазы эгелей бергенде, ону хүлээп алыр шаңнар белен эвес болур таварылгалар мурнуку чылдарда тургулаан. Оларны аштап арыглаарын, дескилээрин, асфальттаарын, чамаарын, серилерниң дээвиирлерин белеткээрин, херимнерни септээрин уттуп болбас. Хову турлагларынга тараажыларның ажылдап, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарын баш удур тургузар, кызыл-булуңнарны чунар-бажыңнарны белеткээр ажылдар база бар. Часкы тарылга үезинде тургулаан көргүзүг агитациязының чамдыктары ол-ла хевээр тургулаар, ону чаартып кылыр.

Амгы үеде Барыын-Хемчиктиң ажыл-агыйларында көдээ ажыл-агый культураларының чамдыызы быжып эгелей берген. Баштайгы ногаа, картофельди «Тыва даг-дугу» комбинаттың ажылчын хандырылгазы килдизи, районнуң херег лекчилер ниитилелиниң белеткел конторазы совхозтар-биле керээни чаргаш, ногаа, картофельди чоннга садып эгелей берген. «Барлык» совхозта Феодора Сааяның удурткан бот-орулга-чарылгалыг бригаданың кежигүннери боттарының өстүрген ногаазын Кызыл-Мажалыкка эккеп, кудумчуга делгээш, суурнуң чурттакчыларынга саткан.

Амгы үеде районнуң ажыл-агыйларында мал чеминиң белеткели чорup турар. Совхозтарның удуртукчулары аңаа чардыккаш, дүжүт ажаалдазының белеткелинче шоолуг-ла сагыш салбайн турар. «Думчукка тулганда бызаа сугжу» дээри ышкаш, үезин келирге, девидеп үнер чоруктан чайлап, ажаалдага белеткелди дүргедедири районнуң аъш-чем программазын боттандырарының бир кол негелдези болур.

Александр ХЕРТЕК.
(Бистиң корр.).

Бөгүн — Тудугжунуң хүнү

НАЙЫСЫЛАЛДЫҢ ЧАА ТУДУГЛАРЫ

Туруп турар черниң, ужурдузунуң-даа талазы-биле найысылал Кызыл хоорайның он үшкү микрорайону төп чер кылдыр санаттынып турар. Ам безин ында тос каът кий бажың туттунган. Ында улус чурттай берген. Оларның бирээзи туйбудан, бирээзи панельден туттунган. Бо-ла черде беш каът үш бажың база бар. Москвадан келген шефчи тудугжулар 320 олуттуг уруглар садын туткаш, кызылчыларны өөртү. Москвачылар 1176 өөреникчи өөренир школаны бо хүннерде ажыглалга киирер.

Он үшкү микрорайонга туттунар тудугларның кийги ээлчээниң телевилелин «Красноярск хамааты телевилел» институдунуң Тывада салбыры кылгаш, чагыкчы болур Кызыл хоорай Совединиң капитал тудуг килдизинге берген. Бөгүн ол телевилелде көрдүнген тудуглар-биле силерни таныштырып көрээл.

Кижи бодап көөрге, бо микрорайонда тудуглар долган ышкаш сагындырар. Ынчаар бодап алгаш, бо девискээрни эргип көрээлинер. Бирги ээлчээ доостур чыгаан-даа болза, кийги ээлчегде кандыг-кандыг тудуглар туттунарын билбес болганывыста, шак ындыг «сөлгүүстээшкин» кымга-даа солун болур ужурлуг.

Кочетов кудумчузундан эгелеп алыыл. Мында тос каът үш бажың бар. Ол бажыңнарның иштинде, даштында туттунган социал-культура амыдырал объектилери шуужуп чоруй баргылаан. Кочетов болгаш Титов кудумчуларының белдиринде хууда телевилел ёзугаар туттунган, хевир-дурзузу-даа чараш бажың турар. Ол Номнар бажыңы-дыр. Номга ынактарының кинтилелиниң клуву база маңаа турар. В. И. Ленин аттыг шөлге чоокшулап кээрге, кий каът бажың турар. Анаа чурук тырттырар, үн бижидер черлер, аптека болгаш «Филателия» магазини турар. Ооң чоок-кавызынга дөрбелчин бажың турар. Маңаа туттунар 140 олуттуг столовайдан кийкпе, азы 40 олуттуг кафетерийден чемненип, кулинария кылыгларының магазининден аъш-чем аймаан садып, сонуургал аайы-биле клубка база кирип болур. Чурттаалга-ажыглал конторазы, милицияның паспорт столу база-ла бо бажыңга турар. Ынчаш бажың-балгат айтырыын, кино бижидилгени ол-ла черинге кылдырып ап болур арга тургустунуп келир.

Ногаан үнүш-биле бүргеткен чадаг улус кылаштаар аллеяны эртер апаар силер. Ынаар элекке далашпанар. Ынаар баар бетинде универсамга кире дүжүңер. Ооң кийнги каъдынга үлетпүр бараан-нарының садыы турар. Ооң дараазында шөйлүп чоруткан бажыңга баарынарга балыкчылар болгаш аңчылар, суй белектер, урезин садар магазиннер болгаш зоомагазин турар.

Анаа микрорайон доостур. Азыгда турар бажыңга 200 муң томнуг библиотека турар. Ону база-ла хууда телевилел ёзугаар тудар. Ооң даштын национал угулзалар-биле каастаар. Оң талаже эгтеш, Чулдум кудумчузу-биле чорупталл. Ону кижи таныыр аргажок өскерилген болур. Кудумчу бе дээрге, кудумчузувас, анаа-ла калбак чүве. Республиканың Статистика эргелелиниң бажыңы. Иркутскиниң телевилекчилериниң телевилели-биле 1987 чылда-ла туттунган тос каът панель бажыңның чаны-биле эрткеш, таныывазывыс хоорайга келген дег болу бээр бис. Хуу кижилерниң чывыт бажыңнары турган черге хөй каът чараш ак бажыңнар туттунар. Чулдум болгаш Рабочая кудумчуларның белдирин ап көрээл. 171 аал иштн чурттаар нинти чурттаалга бажыңы. Чеди каът бажыңнар-биле чергелештир тос каът бажыңнар турар. Ооң аңгыда он кий каът бажың база туттунар.

Рабочая кудумчузун куду бадып көрээлинер. Маңаа колдуунда-ла панель бажыңнар туттунар. Оларның каъттары янзы-бүрү. Иркутскиге телевилээн 135 серияның бажыңнарын бажың тудар комбинаттың тудугжулары тудар. Бажың бүрүзү онзагай хевирлиг, узун дургаар шөйлүп чоруткан. Бо бажыңнарга социал-культура-амыдырал бүдүрүлгелери база бар болур. 324 аал иштн чурттаар бажыңны көрээл. Ооң бир дооразынга 160 олуттуг ясли-сад, бир ужунга амыдырал хандырылга блогу туттунар. Ол-ла бажыңның дагыр черинге хөй-ниити чери турар. Анаа ада-ие бичии уругларын хөй-ниитиниң хайгааралынга арттырып каап болур. Туристтер чыглыр клуб база маңаа турар. Микрорайонңуң чурттакчылары сонуургал аайы-биле клубка кичээлдерге-даа олуржуп болур. Кадыкшыл пунктузунга келиринге эмчилер сеплэ арга-сүмени бээр.

Шак ындыг хевирлиг туткан бажыңнар Титов кудумчузунга чедир шөйлүр. Уруглар албан черлерин чурттаалга бажыңнарынга тудуштур тудуп каап дуржулганы свердловчулардан үлегерлеп алган. Чурттаалга бажыңынга тудуштур туткан спорт корпузу, чер адаанда туткан 50 чиик машина кирер гараж маңаа туттунар.

Микрорайонну эргип каапканывыс ол. Ам аллея-биле кылаштажып көрээл. Чиңгир ногаан үнүштерни көргеш, кижиниң сеткили өөрүүр. Чадаг улус кылаштаар өңнүг асфальт орук чурттаалга бажыңнарын таварааш, автобус доктаар черлерге, культура-амыдырал черлеринге силерни эккээр. Хеп кургадыр, улуг кижилер дыштаныр, бичии уруглар ойнаар, спорт кылыр черлер маңаа хөй болур. Микрорайонңуң девискээринге кежээ сайгылгаан чырыы чайынналы бээр. Сөөртүп эккелген ногаан ширик-биле черниң кырын шывар. Элезин төп каан орук-биле чоя сөлгүүстеп кылаштажыр. Маңаа чурттаар кызылчыларга таарымчалыг болзун дээш телевилелдиң авторлары чогаадыкчы ажылдаан.

Микрорайонда туттунган чурттаалга бажыңнары школа болгаш уруглар садыы ол-бо талазындан бүзээлей ап каар. Ол база көрүштүг болур. Чурттаалга бажыңнарының каъттары янзы-янзы болганы даштындан көөрге бир янзы болуп турары база-ла сонуургаңчыг.

Заводка бүрүн белеткеп кылган панель бажыңнар маңаа хөй туттунар. Чаагайжыды туттунган аңгы квартира-биле өг-бүле бүрүзүн дүрген хандыртар сорулга-биле маңаа панель бажыңнарны хөй тудары көрдүнген. Ынчалза-даа бажың тудар комбинаттың бүдүрүп турар бажыңнары чоннуң негелдезинге ам-даа четпейн турар. Бо бажыңнарга бир, дөрт өрээлдиг квартиралар шуут чок болур. Нинти туттунган бажыңнарның 1,6 хуузу беш өрээлдиг болур. Ону болдурбазы-биле эвээш өг-бүлелиг кижилер чурттаар 12 каът нинти чурттаалга бажыңын маңаа тудары көрдүнүп турар.

Бо микрорайонга чурттаар чурттакчы чоннуң саны чеже болурул? Ам сан-чурагайлардан көрээл. Чурттакчы бүрүзү 14,5 дөрбелчин метр нинти шөл-биле хандыртынар болза, микрорайонңуң бүгү чурттакчыларының саны 8500 кижи болур. Маңаа ниитизи-биле 1527 өг-бүле чурттаар. Кежүрер чурттаалга бажыңнарының шөлү хөй каът чурттаалга бажыңнарының нинти шөлүнүң чүгле 5,4 хуузу болур. Бүгү бажыңнарны болгаш дериглелерни тудар өртек-үнези 40 миллион рубль. Биргээр чугаалаарга, микрорайонңуң чурттакчы бүрүзүнге үндүрер чарыгдал 7 муң рубль болур.

Телевилелдиң кол архитектору И. Н. Захаров баштаан авторлар коллективи үр үениң дургузунда дыка хынамчалыг ажылдап келгенин чугаалап кагза эки боор. Телевилелди ажылдап кылып турар үеде микрорайонңуң чингине планың дөрт янзы кылдыр кылган турган. Ону республиканың Курттудут комитединиң чанында хоорай тудуунуң талазы-биле чөвүлел чагыкчы болур хоорай Совединиң күскомуунуң төлээлекчилери-биле кады өөренип көрген.

Георгий НЕВОЛИН.

«Красноярск хамааты телевилел» институдунуң Тывада филиалының техниктиг килдизиниң начальниги.

Отчет-соңгулдалыг хуралдарга белеткел

ПАРТОРГ КЫМ БОЛУРУЛ?

Душанбениң хөвең-саазын бүдүрер каттыжыышкынының коммунистери отчёт-соңгулдалыг хуралдарга кампания ёзу-биле белеткенир эрги чанчылындан ойталаан. Бо бүдүрүлгеде 500 ажыг партия кежигүнү бар, соңгуур активи база улуг, ооң ажыл-чорудулгазындан хөй-ле чүве хамааржыр. Ынчангаш каттыжыышкынның парткому «Силерниң парторгунар» деп анкетаны коллективте тараткан. Ында мындыг айтырыгларны киирген: участоктуң, цехтиң партия организациязының секретарынга кымны соңгуур саналдыг силер? Дараазында хуусаада кымны секретарьга соңгуур бодалдыг силер? Бо салдынган айтырыгларга харылар соңгулдаларның бүдүүзүнде кандидатураларны шилип алырынга дузалаан. Маңаа партия кежигүнү эвестер база боттарының саналдарын кииргеннер.

Партия эге организацияларының секретарьларының, бюро кежигүннериниң чартык кезии деткимче албаан. Ол дээрге каттыжыышкында ажыл-херектиң байдалы шоолуг эвезин херечилеп турар. Харыларда бижиттинген шугумчулелдиг саналдарда бүдүрүлгениң бүгү адырларынга, участоктарынга эде тургустунуушкунну дүргедедир херекке партия организацияларының негелдезин шыңгыырадырын, ролюн бедидерин айыткан. Дыка хөй харыларда ат-алдарлыг, мурнакчы ишчи коммунистерни партия эге организацияларының секретарьларынга соңгуур күзелин илереткеннер.

Каттыжыышкынның бүгү партия организацияларынга эрткен хуралдарга партия организацияларынга секретарьлап болур кижилерниң курлавырын тургускан. Бир секретарьның орнунга-ла ийи-үш кандидатураларны депшиткен. Коммунистерниң саналының хөй нуруузу анкетада айыткан саналдар-биле дүүшкек болган. Сөөлгү түңнелдиг соңгулдалар көргүзер, анаа секретарьларны чажыт бадылаашкын-биле соңгуур.

Ам «Текстильщик» деп хөй тиражтыг солун, тус черниң радиозу цехтерниң партия организацияларының партбөлүктерниң организакчыларының, партия организацияларының секретарьларының кандидаттарын коллективте таныштырып эгелээн.

— Секретарьларның курлавырынга кирген кандидатураларны партия активиниң школазынга киргеш, амгы үеде партия ажылының стилин болгаш арга-методтарын өөредип турар,— деп, каттыжыышкынның парткому секретары А. Хихматов чугаалаан.

С. ТРОФИМОВ.
СЭТА-ның корр.

Душанбе.

БРИГАДИР

Кымыл ол? Таныжаалыңар

«Томскпромстрой» трестиң тудугжулары Кызылда эрги аэропорт чанында шөлде политехниктиг институттуң өөредилге-лаборатория корпузунуң бажыңының тавааи салып чурарлар. Олар тудугну кылырын бо чылдың майдан эгелээн. Улуг хемчээлдиг бажыңның бир талазының тавааи салырын доозупканнар.

Томскиниң тудугжуларында үш аңгы краннаф бар. Тудуг чанында улуг кранны база тургускан. Дашчы мергежилдиг Василий Драничниковтуң бригадазы анаа туруушкун чок ажылдап турар.

ЧУРУКТА: Томскиниң тудугжулары.

Эрзин районнуң Нарын суурда чаа тудугларны кылыры шалыпкын чорун турар. Ол суурнуң дагларже үнген делгемнеринде чаа бажыңнарны кылып турар. Анаа ийи аал иштн чурттаар чараш бажыңнар бо күзүн ажыглалга кирер.

ЧУРУКТА: Эрзинниң Нарын суурда тудугжуларның чаа бажыңының ханаларын, рамаларын салып турары.

Ондар ОХЕМЧИКТИН фотолары.

Кызыл хоорайның мурнуу микрорайоннары чок турган деп бодаарга, ам элдепсинчиг-даа. Ынчаа тулаа кежилдир чүгле баштайгы бажыңнарның тавааи салып турда, Валентина Биче-ооловна Борбак-оол тудугжулап эгелээн. Бирги тудуу Улуг-Хемская кудумчузунда «Тыва тудуг» трестиң нинти чурттаалга бажыңы болган.

Чаа-ла профтехучилище доозкан урутта бригадир Августа Ивановна Ельшова деткимчени көргүскен. Дагдыныкчым эки боорга, олчаан ажылдап арткан мен деп, ол бөгүн, чээрби чыл ажылдаан соонда, чугаалап орар. Кады келгени уруглар колдуу чорупканнар.

Коллективтиң удуртукчузу кижиниң аныяк кижилерни ижиктирерннге салдарлыын херек кырында көрген болгаш, ол чаа келгеннерге сагыш човангыр. Өг-бүле аайы-биле бригададан чоруй барганнар безин дедир ээп чедип кээр. Бригадирни сакты бээр.

Тос чыл шеверлекчилээш, ол бригадир болган. Ооң бээр ам он бир чыл чедип турар. Ол чыл Валентина Биче-ооловнага уттуңдурбас. Партия кежигүнүнге кандидатка кирип алган чылы. Аныяк коммунистке харысалгалыг даалганы берген. Ол чылын театрның дужаап турган чыл. Тудугжу кижиге ажыглалга киргени тудуг сагышка кирери чөп.

Каш-даа бригадир солчуп турган болгаш улустуң ажылга мзырыкмазы аажок турган. Баштайгы чылда эрги кежигүннерден үш кижи арткан. Шупту чаа ажылдап кирген аныяктар. Оларны өөредири, сагылга-чурумга кижизидери чиик эвес айтырыг. Хөй күжениишкиннер үнген. Чединишкиннер болгаш аштырыышкыннар-даа турган. Чоорту коллектив быжыгып, күш ажылчы тиилелгелерни чедип ап турар апарган. Өске бригадаларга чедип алыр дээш, он шакка чедир артып турганнар. Четтикпээн болза дыштаныр хүннерде-даа ажылдаар.

Бо чылдар иштинде та чеже хире тудугларны холу-биле тудушкан. Кол-колун адаарга безин четчир. Республика эмнелгезиниң корпустарын, № 1 поликлиниканы, СЭКП обкомунуң Политиктиг чырдыышкын бажыңын, «Чечек» ательени, үш школаны... Амгы үеде өске шеверлекчи бригадалар-биле кады № 5 школаны холдан үндүрер четкен. Ооң удурткан бригадазы экилериниң санында. Шынар талазы-биле тудугжу кадрларының белеткели эки. Негелдеге чедир кылып өөренгиже чедир аныяктарга дагдыныкчыларны кожуп турар.

Бригадада Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаты Надежда Суворовна Ооржак, Тываның комсомол шаңналының лауреады Нина Самыяновна Саая болгаш өске-даа мурнакчылар, идепкейжилер хөй. Звено удуртукчулары Тамара Шыырап, Майя Ондар, малярлар Анна Ширине, Анна Иргит, Вера Ооржак, Фая Түлүш шаңнал-макталдыглар.

Валентина Биче-ооловна улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң депутадынга дөрт удаа соңгуткан. Ол Күш-ажылчы Алдар орденииң III чергези-биле, Улустарның найыралы ордени-биле, Ленинчи юбилей медаль-биле шаңнаткан.

Эрткен чылдан эгелеп бригада чаа арга-биле ажылдап эгелээн. Үүрмек бригадаларны кадыпкан. Алды бригада ийи апарган. Ам бригадада дөртен сес кижи бар. Узун шөлээде улус-биле катай алдан чеде бээр. Шупту херээженнер ажылдап турар коллективте чедир шиитпирлеттинмейн турар айтырыглар чок эвес бар. Объектилерниң кышка белеткелин баш удур чорутпайн турары девээр болганындан чылыг кииртикмээн соок черге ажылдааш, аарып-аржып-даа турары бар. Бүдүк чыдындан саатыг херээженнерни камгалап, үезинде чиик ажылче шилчидерни угаайн турар. Чугай чаштырарындан аңгы биче механизация ажыглаттынмайн турар.

Ажылдаарынга таарымчалыг байдалды улам экижидип болур. Вагончиктерге чунар-демир безин чок апаар. Туская хепти чылда, хол давыы айда бир катап бээр, оларның ажыглалы ол хире четпес. Изиг чемни чүгле дужаар деп барган объектилерге эккээр. Тудугжуларның дүштээр черинин дугайында айтырыг ажык хевээр. Херээженнерниң амыдырал байдалын экижидеринче, дыштаныылгазын органызастаарынче 48 дугаар тудуг эргелелиниң херээженнер чөвүлели улуг сагышты салып турар.

Уруглар садиктери-биле шупту ажылчыннар хандыртынган. Дыштаныылга кежээлери, спортчу маргылдаалар эртип турар. В. Б. Борбак-оолдуң бригадазы хөй-ниити ажылдарындан чыда калбайн турар. Эргелелдиң херээжен командаларының аразынга волейболга бирги черни алган. «Тыва тудуг» трестке хаакка үшкү черни бригадир боду алган. Концертке бригаданың бот-тывыңгыр артистери база шылгарап үнген. Бирги черни ээлээш, Шушенское баар путевка-биле шаңнаткан.

Хөй чыл ажылдаан тудугжуну дувүредип турар айтырыглар эвээш эвес. Кижи бүрүзүнүң киирген үлүүн санап тыварының аргаларын чаартыры негеттинип турар. Күш-ажылга киржилгезиниң коэффициентизин санап эгелээнден бээр кижилерниң харысалгазы өскен. Ынчалза-даа ам-даа аргаларны дилеп тывары артык эвес.

Ажылды механизастаарын чаа дээнелче көдүрер үе келген. Каъттар аразынга херексел дажыглаарынга хөй шак үнүп турар. Ол ышкаш объектилерже бодал чок ынай-бээр чорудуп-ла турарга, улустуң ажылдаар хөөнүнге багай салдарлыг. Бир объектиге безин үш-удаа барып, кээр. Ылангыя чайгы үеде кежээри көвүдээр. Ажылды организастаарын эде көөр болза эки. Ооң бо талазы-биле чөпшээрешпес аргажок. Бригада кежигүннерин алды аңгы черге ажылдадып каарга, контрольдаары берге апаар.

Кол көргүзүг — шынар. Дөзулаар ажылдар тудугнуң сөөлгү ажылдары болганда, чурттакчылар, чагыкчылар бүгү чемени төнчү ажылдарны кылып турарларга сеглээр. Шынарны экижидеринге шаптыктыг чүүлдер бар. Чугайлап, дозулап кылып каан соонда сантехниктерни, электриктерни, харын-даа бызанчыларны кирилтерге, олар ханаларны дежип кааптар. Катап кылырга, шуут база улуг, шынар база баксыраар. Бо «каарыг» ам-даа күштүг болуп артпышаан. Коммунистер хуралынга-даа, коллектив хуралынга-даа бо дугайын тургузуп келген. Түңнел чок. Эрги шаптыдаңган аргаларның аспаандан үнмейн турарывыстың бир херечизи ол деп, бригадир хомудап чугаалап орар.

«Тудугжунуң мергежилиндев улус бергезинер боор. Шынында ындыг эвес, өөренип бээрге, сагыш дег апаар, ол чокта чурттаалганың ужурутказы чок дег болу бээр» — Валентина Биче-ооловна ынчаар чугаалап орар.

Уруглары Жанна, Анна, Чечек авазынга чоргаарланыр. Улуу кедээ ажыл-агый техникумунда, ортуну башкы институдунда өөренип турар. Бичези ам он класска баар. Иезиниң мергежилин шилип албаза-даа, олар ооң эрес-кежээзин салган алыры чугаажок.

Найысылалдың база бир чаа микрорайону каракка көзүлдүр-ле бедип үнген. Чурттаалга бажыңнары-биле чергелештир садик, школа тудуу база. Каш хонгаш, чүс-чүс чаштарның үнү чаңгыланып үнер чаа школаны республиканың хоочун тудугжуларының бирээзи коммунист Валентина Биче-ооловна Борбак-оолдуң удурткан бригада база кылчып турар. Эң тайбың мергежилдиң кижилериниң чаагай күш-ажылы черивисти каастап турар болзун.

А. ХОВАЛЫГ.

Дузалал ажыл-агыйы

КОЖАЛАР

Огород өстүрүп, мал-маган тудуп чаңчыккан, ол талазы-биле арга-дуржулгалыг өг-бүлелер Баян-Кол суурда хөй. Ынчангаш огородтарда ногаа аймаанын, кат-чимистиң, картофельдиң бо чылгы дүжүдү ниитизи-биле кайы хире болуп турарын сонуургаарымга, суурда херээженнер чөвүлелиниң даргазы: «Кады бараалынар, көрүп көргей-ле силер, мен ол чорааш харын каш өрегеге кире дүшкеш, кымның кайы хире кат чыып алганын тодарадып алыйн»— диди.

Кымның өг-бүлезиниң чеже кат алганы күзүн түңнел үндүрүп, чурттакчыларның чыыжынга чугаалаар апаарда херегленнине бээр дээш амдыгааштан эгелеп ону илередип турары ол-дур деп бодаан мен. Ындыг эвес болду: варенье хайындырып алырынга чеже хире килограмм чигир херегзээрин билип алыры ол дээрзин орук ара чугаадан билдим. Чигирни өйлеп садып турар чүве болганда, варенье белеткеп турар өг-бүлелерге ооң чарыгдалы элээн хөй болур, ынчангаш айтырыгны ынчаар кичээнгейлиг көрүп турары база чөптүг.

Дузалал ажыл-агыйы тудуп турар өг-бүлелерде байдал, дужутту оларның ажаап ап турарының хемчээли демейлешпес деп чүве билдиним, ынчалзажок ооң ажыктыын олар эки билирлер, сонуургалы чаңгыс. Ам оларның чамдыктарының бажыңнарынче кирип, таныжыпшаан, чугаалааным үстүнде ол чүүлдү бүзүреп көрээлинер.

Суурнуң Усть-Баян-Кольская кудумчузунда хуула бажыңнар колдаан. Кудумчунуң бир ужунда бажың. Херим иштинче кирип көрээлинер: бажыңның девискээри арыг-силиг, бүгү-ле чүве эмге-сескелиг. Ажыл-агыйжы, кежээ кижилер чурттап турар деп чүве чүгле моон безин илдең. Шынап-ла, ындыг болгай харын. Чамдык суурларга баарга кандыг ийик, бажыңның чанында кажаа иштин чашпан доллур өзе берген өрегелер база таварышкылаар болгай. Ылангыя кожалары огород, садчыгаштыг, дузалал ажыл-агыйлыг болза, ооң чанынга ол бажың канчаар көстүр ийик. Амыдыралдан ону билир бис, эскерип көрүнер даан, шынап-ла, ындыг болгай.

Бажыңның херээжен ээзи Александра Быстан-ооловна Байкара бажыныче чалады. Өг-бүле чайгы септелгезин кылып доозупкан деп чүве шаланың дозуузундан илдең. Бажың оларның боттарының — хуузунда. Өг-бүлениң уруглары өзүп улгаткан, уругларының уруглары база немежир апаар, бажың баштайгы турганындан бичелээн, ынчангаш ооң шөлүн улгаттырар сорулга-биле немелде тудугну кылып алганнар. Херим иштинде туткан чунар-бажың, гараж, мал, дагаа тудар кажаалар база бар. Бо-ла бүгү чүүлдерни бажыңның артышы талазында үнүп турар тарымал чечектер, ылангыя георгиннер улам көрүштүг болдуруп турар. Элээн үе эртерге, маңаа вишня база немежир. Малина, инекқараа вареньезин өг-бүле чылдың-на четчири-биле кылып алыр чаңчылдыг.

Огородка көрдүнген чер ногаа, картофель-биле долдунган. Огурец, помидор, морковь, согуна, тарымал тоорук, капуста дээш херегленге эргежок чугула ногаалар бар, оларның өзүп чылдары бо чылын багай эвес. Огородта турум-чыскаалдыг кылып каан чалдар аразында херек чок бок үнүш деп чүвени чогум эскердим. Ол дугайын чугаалажы бээривиске, А. Б. Байкара мынча диди:

— Огород боктут болурга, хоржок, ынчангаш бок үнүштер көстүп келзе, ону чер алыспайн, доп-дораан аштап арытаар улус бис. Ол даазга уругларның арай бичелеринге шуут дорт хамааржыр, демниг болбас болза, бо хамык ажыл каяа күш четтирер.

Бажыңның огородуун артында талазында оьалааш черде кижаа-хораа бар, өг-бүле инектерни кыжын анаа тудар.

Байкараларның өг-бүлези хөй, алды уруглуг. Оларның улуглары ажылдап турар, өөреникчилер база бар. Авазының холу-биле тудуп олуртуп өстүрген кат-чимизиниң, ногааларының чылдың-на бо хире өзүп келиринге оларның дузазы база бар. Ынчанмайн канчаар, суггаржып, оът-сиген аштаашпас болза хоржок, дужут хирелиг боол болур дээрзин уруглар эки билирлер. Өг-бүлениң ажылының түңнели күзүн дужут-биле калы көстүп келир, ам безин илдең. Авазы-биле кады ажылдааш, анаа дузалажып тура, уруглар ногааны, катты канчаар ажаарын, кышка белеткеп, канчаар дузап, шыгжап алырын көрүп, оон өөренип ап турарлар.

Аныяк өг-бүле Сиприннерниң бажыңы база-ла ол кудумчуда, таныжып чугаалапканывыс өг-бүлениң кожазы. Бажыңын олар база боттарының холу-биле тудуп алганнар. Шөлү улуг, ийи өрээл. Бажыңның иштин көрүштүг, эптиг кылдыр дерип каан. Залдың шөлү дыка делгем, улуг стенка шкафты ооң ортузун орта доора кылдыр тургузуп каан — өрээлдиң бир чартыын өскезинден хана ышкаш кылдыр аңгылап турар, тывыңгыр кылган. Чемненир өрээл база делгем. Чунар-демир, газ-биле ажылдаар плита тургускан черде ханаларда кезек черлерин аштап арыглап, чуп ап турарынга эптиг болзун дээш, чараш шокарлыг плиталар-биле шыпкан. Бажыңче кирер эжик аксында чайгы өрээлчигеш чайын кухня болу бээр.

Бажыңның херээжен ээзи Лариса Сиприн совхозтуң кадрлар килдизиниң инспектору болуп ажылдап турар. Ол амгы үеде бичии уруглуг, ынчангаш урут азырары-биле шаг лээде олурар. Огородун ол биске көргүсту. Оларның баштай киргенивис бажыңның дуржулгалыг ээлериниинден дудак чок. Аъш-чемге херегленп болур ногаалар база шупту бар, оларны ажаап ап, кыжын шыгжаар туткай черлиг.

Аныяк улус-тур, огород тарып өстүрерииң аргаларын каяа, кымдан өөренип алганын сонуургаарымга, ол авазын адады. Бо өг-бүлениң күзели —бажыңының чанынга чунар-бажың тудуп алыры. Анаа херегленнер эргежок чугула материалдар тыптынып садып алгаш, дарый тудуп киириптерин бодап турарлар. Оларның бажыңының чанынга чунар-бажың удавас туттуна бээр дээрзинге бүзүрээр апаар, чүге дизе аныяк өг-бүлениң ээлери кежээ улус болду.

Вера КУУЛАР.
Кызыл район.

ТЫВАНЫҢ АРЖААННАРЫ

Үш-Белдир курортка эмнедип келген улус-ла хөй. Оларны шинчип, эмнээр чурумун хуваап турувуста, кадыының байдалы аңаа таарышпас каш кижи илереп келген. Сөөк-даяанда, чүстеринде хоочузундан адырлып сегип алыр дээш келген болдулар. Ынчалза-даа ол чыргазы-биле кады оларның чамдыктарының ханының базышкыны улуг, өскелери чүрээнде кеминиг, угаан-медерелиң өскүнүп, моорап тыртар эпилепсиялыг болганын чурттап турар черииниң эмчилери эскербейн, таарышпас курортче чорудупкан болган. Аржаан суу изиг, агаар-бойдузу өскерлиичел, бедик тайгада турар Үш-Белдир оларга таарышпас, чүректен, хан-дамырдан улуг куженишкинни чайгаар негей бээр.

Чонну курортка хүлээп алыр эмчи комиссиязы, курорттуң баштаар чери дүрүм ёзугаар оларны беш хонук иштинде дедир чандырарын негээн. Ынчап турувуста, агаар-бойдус чүдерээш, самолёт аргышпастаан, оларга айыткан хуусаа узаан. Ол кап-ла хонукта оларның ханының базышкыны улгадып, чүрээ аарып, дүргедеп, тыныжы бачыдап турар болу берген. Бо курортка кадыңга таарышпазын билип каап, олар боттары-ла чаныпканнар.

Аржаан сугларлыг, кайгамчык чараш бойдус чурумалдыг черлер, дустуг, эм-малгаштыг хөлдер Тывада арбын. Кап удаада чоруткан тускай шинчилел ажылдары оларның составын, үндезин эм шынарын маргыш чок кылдыр бадыткаан. Бо дугайын эртемденнер А. О. Блюменфельдиниң «Тываның курорт байлаа», Е. О. Пиннекериң «Тываның минералдыг сулары» деп эртем тайылбыры уткалыг номнарында база өске-даа ажылдарда тодаргай айыткан. Амгы үениң бо талазы-биле эртем-шинчилел ажылдарын ап көөрге, тыва черде изиг суглуг, азот, кремний, радонлуг, углекислота газтыг, сероводород, мышьяк, демир, кобальт микроэлементилерлиг, минералдыг, дустарлыг аржааннар бар. Шуптузун шиңгээдип ажыглаар чүве болза ыракузакта курорттарже шүүдевейн, өскен төрээн бойдузунга, өөренген черинге аржааннап, курорттап болурдур.

Баштай изиг аржаан-суглуг, азот колдаан аржааннарны допчулаптаал. Оларга Үш-Белдир курорт, Тарыс, Тожу районда Аржаан-Хемниң Маймал, Кижи-Хемниң, Терех-Хөлдүң аржааннары хамааржыр. Үш-Белдириниң аржаан суунуң шала күгүрзүг чыды, ваннага киргере оон суунуң торгу, маннык ышкаш хөөннадыр суйбап келир шынарында сероводород болгаш кремний кислотазы элбээн хереченлеп турар.

Сөөк-даяктың, чүстериниң, кештиң, төп болгаш кыдыкы нерв системаларының, хөрээжен улустуң аарыгларындан, бутта хан дамырларынга дестелип боглурундан сегиделиңге бо аржааннар дузалыг. Үстүнде айытканым аржаннар эм шынары-биле Алтайда Белокуриха, Грузияда Цхалтубо, Бурятияда Горячинск, Таджик ССР-де Ходжа-Оби-Тарм деп курорттарга дөмей.

Тожуда Чойган аржаалы ховар аржаанныңң бирээзи болуп турар, чүге дизе оон суу изиг, углекислота газтыг, Боржоми, Ессентуки, Нарзан деп минералдыг сугларны чон* билир, садыгга көстүргеле арыдыр садып аппаар. Олар шынайнып, хайнып, газы аттыгын үнүп турар, чүге дизе углекислый газ сиңген, эм болур үндезини, шынары ында. Чойган аржааны углекислый газ-биле кады радон, натрийниң дустарын сиңирген.

Сөөк сугларлыг, углекислый газтыг аржааннар — Тожуда Арыскан, Шандал-Ой, Алдыы Кадыр-Ос, Үстүү Кадыр-Ос, Уран-Сай, Биче-Соруг олар хамааржыр. Арыскан аржаалы Чита область Молоковка деп курортка дөмей шынарлыг. Оон суунда углекислый газ-биле кады демирниг болгаш өске-даа микроэлементилер элбек. Ол болза хан четпестээр аарыгны эмнээрииге кончуг дузалаар. А Кадыр-Остуң аржаан суу Кисловодскиде Нарзан деп минералдыг сугга дөмейлешкек болуп турар. Биче-Соруг аржааны Чита область Дарасун деп курорттуң шынарынга дөмей. Углекислый газ холумактыг бо аржаан суглар гастриттен, хырын оюлганнаарындан, өттүң, баарның, чүректиң аарыгларын, хан базыышкыны улгадырындан эмнээрииге дузалаар.

Аржааннар суун ижерге ында газ, минералдыг дус болгаш өске-даа бүдүмелдер ижин-хырынның, иштики бестерниң ажылын сайзырадып экижидер шынарлыг. Хырынның чулуунда кислота холумаа улуг кижилер чемненир мурнунда 1-1,5 шак артканда ижерге, а кислотазы биче кижилер чемненин эгелээрде ижерге дузалыг болур. Өске таварылгаларда чемненир мурнунда чартык шак бурунгаар ижерии сүмелеп турар.

Нервиниң, сөөк-даяк, чүстерниң, чүрек болгаш хандамырның, кештиң иштики бестер, ылаңгыя зоб аарыңдан сегидеринге радон деп газ сиңген аржааннар таарымчалыг. Радоннуг аржааннарга Бай-Тайгада Шүй, Мугур-Шивилиг, Өвүрде Улаатай, Сүт-Хөлде Улуг-Даргун, Тожуда Эзи-Суг, Дерзиг хемде Сайлыг оларны хамаарыштырар бис.

База бир онзагай черии Улуг-Хем районда Үүр-Сайыр аржааны өзлеп турар. Оон суунда кальций, магний, кобальт, алюминий, чес, демир бар, амданы ажыг боорга, Ажыг суг аржааны дижир болгай. Хырынның, ижин-шөйүндулериниң, өт-баарның, хан четпестээриниң аарыгларындан эмнээрииге ол таарыжыр. Аржаанның чоогунда «Найырал» совхоз эрткен чылдан эгелеп аңаа аржааннаар кижилерни чедирерии, хем кежирерии организастап, чурттаар, аржааннаарынга таарымчалыг байдалды чонга тургузуп берип турар апарган.

Чедер, Дус-Хөл, Бай-Хөл, Хадың, Ак-Хөл дээн ышкаш дустуг суглуг, эм малгаштыг хөлдерге сөөк-даяктың, нервилериин, хөрээжен улустуң аарыгларындан, ажының шугулдаар, нерв кошкаашкыныдан болгаш хан базыышкыны улгалыр аарыгның эгелеп чоруур үе-чадазындан эгелеп эмнеп болур.

Аржаан, курортка эмнедирде өөренген агаар-бойдустуг, чоокта турарларынга эмнедири ажыктыг. Өске черниң агаар-бойдузу, ырак-узак оруктуң халазы организмге багай салдарны чедирип болур болгай.

Халдавырлыг аарыглыг, ыжын хавааннаан, кадыының байдалы бергедээн турда, бөжүур хөрээжен улустуң, эъди изип турар, аарыг каданнаан турда курортка, аржаанга эмнеп болбас. Чоннуң аржаан, курортка эмнедир хереглели улам улгадып турар. Ынчангаш шынарлыг аржааннарны оон чоогунда турар совхозтар, бүдүрүлге черлериниң күжү-биле, азы кооператив аргазын ажыглап тургаш, чонга бараалгадыры күзенчиг. Үш-Белдир, Чедер курорттарын чыл дургузуунда ажыглаар кылдыр чаартып албас бе?

Мен бодаарымга, профэвилелдер, Кадык камгалал министерствозу борта идепкейин улам бедидери күзенчиг болуп турар.

Олег МАРТАН-ООЛ,
терапевт.
Кызыл.

УРУГЛАРЫҢАРГА САДЫП АЛЫҢАР

Хүндүлүг ада-иелер, бичии номчукчулар болур силериин ургларынарга Тываның ном үндүрер чери бо чылын дараазында номнарны үндүргүлээн болгаш белеткеп турар.

Орус дылда Е. Н. Велтистовтуң «Электроник чемодандан оолчугаш» деп ному үнген. Бо номга ССРЭ-ниң Күрүне шаңналын тывыскан. «Электрониктиң ужуралдары» деп кинону үндезилээн.

О. Ш. Сегленмейиниң «Аңчы утбалышкы» деп чечен, тоолчургу чугаалар ному база садыгларда киргеп.

Эрес-соруктуг, дидим уруг Гуля Королеваның солуп болгаш кыска амыдыралының дугайында Елена Ильинаның «Дерткү бедик» деп тоожузунуң тыва дылга ийиги үндүрүлгеэн парлаттынган. Очулгазы Тыва АССР-ниң улустуң чогаалчызы К-Э. К. Кудажыпы.

Чогаалчы Л. Б. Чадамбаның тоожуларының болгаш чечен чугааларының орус дылга баштайгы үндүрүлгези «Аянчорук» деп ат-биле үнген.

Монгуш Доржуның очулгазы-биле Башкир АССР-ниң улустуң чогаалчызы Мустай Каримниң дайынның кадыг-берге чылдарында улустарның быжыг найыралының ачызында турегдел, өлүм-чидимден камгаланган чаш назыныың дугаймында, украин уруг Оксана болгаш башкир оол Ямильдин найыралын тооҗуп турар «Ладывыста аас-кежии» деп чогаалын, бөлүк авторларның чулгазы-биле А. С. Пушкиниң «Бахчи-сарай фонтаны» деп шүлүктер номун болгаш бөлүк авторларның бижээни «Сылдысчыгаш» деп өнүүг чуруктарлыг эм бичии назылыгларга таарыштырган номчугашты парлалгага белеткеп турар.

О. БАЙЫР-ООЛ.

Ном үндүрер черниң редактору.

спорт

● **ШЫДЫРАА.** Чурттуң чемпионадыныңң он бирги салыында мурнап турган Салов Юдасинге уттургаш, бо маргылдаага бирги аштырыышкынга таварышкан. Юдасин ак тала-биле ойнаш, сицилиан камгалалын шилип ап, баштайгы көштерден эгелээш-ле, гроссмейстерии элээн «будал» эгелээн. Ол соруглазын чедип алган-даа. Кара тала бүгү айтырыгларыны шиитпирээп апкан ышкаш кезек сагындыргаи, ынчалза-даа шаап халдаашкынын бичии-ле озалдадыптарга. Юдасин ону ажыглапкан. Юдасиннии шаап халдаашкынынга бергедээн. Салов бир болазын берзе-дээ, ол аңаа дузалаваан.

Белявский биле Каспаров ол кежээ аразында ойнаш, кончуг дүрген хайым болганнар, олар 7-7 санныг мурнай бергеннер.

Чурттуң шыдыраа чемпионадыныың он ийиги салыында Каспаров Смирнини уткан, Иваичук Эльвестиге уттургаи. Халифман — Юдасин, Гуревич — Маланюк, Соколов — Карпов, Гавриков—Смыслов олар хайым болганнар. Ваганян — Салов, Эйнгорн — Белявский, Юсупов — Харитонов олардың салыглары соңгаарлаттынган. Каспаров 8 санныг мурнай берген.

● **БУТ БӨМБҮҮ.** Чурттың бирги чер дээш бут бөмбүүнүң маргылдаазында «Днепр» (Днепропетровск) 28 санныг мурнап турар. Чурттуң каш дакпыр чемпиону Киевтиң «Динамо» командазы 27 санныг, ынчалза-даа олар ийи оюнну чеднр ойнаваан.

(СЭТА).

ЫРЫ БАЙЫРЛААЛЫ

ЯЛТА. (СЭТА-ның корр. С. Жутов). «Крымның эртенги херели» деп совет ырының Бүгү-эвилел фестивалы чаз гуткан «Юбилейный» деп залда эгелээн.

Бо хүннерде бодунуң 150 чылын демдеглеп турар хоорайда 1000 ажыг күүседикчилер — бүгү эвилелдешкен республикадарның төлээлекчилери чедип келген. Эстрада «сылдыстары» София Ротару, Лев Лещенко, Валентина Толкунова, Лариса Долина олардан ангыда социалистиг кадыг ажылдажылга чурттарының ырларын чоокта чаа эрткен Бүгү-эвилел конкурузунга эки күүсеткеннер— алдын медалдың эдилекчизи Игорь Делария, Наталья Сорокина, Надежда Шестак, Ирина Иноземцева, Илона Броневицкая ында киржип турар.

Ыры байырлалы Крымның хоорайларынга болгаш суурларынга он хонук үргүлүүлээр, ССРЭ-ниң Композиторлар эвилелиниң үнүүшкүнүүр комиссиязының концерттерин А. Пахмутова баштап турар.

«ЫРАККЫ ТУРЛАГДА». Маады КҮНЧҮННҮҢ чураан чуруу.

АННА АХМАТОВАНЫҢ МУЗЕЙИ

«Кажан-бир шагда менээ аалы көвүрүүнүн солагай талазындан ээп келир ирги бе?» —деп одуруглар Анна Андреевна Ахматованың «Маадыры чок шүлүглелиинден» алдынган. Өттүр сөглээн кайгамчык сөстер! Кошкан дерт аът чуруп каастап каан Аничков көвүрүүнден солагай талаже ээптер болза, ийи-үш минута болгашла демир-биле хана-каректай аргып каан Шереметов ордузунга дораан чедер. Ол чер чоокку чылдардан эгелеп литературлуг адрес болу бээр. Хоорайның хөй-хөй чурттакчыларының саналын барымдаалаш, Ленинградтың хоорай Совети шылгаранган орус совет шүлүкчүүнүң музей-бажыны ажыдарын шиитпирлээн. Ону Ленинградтың сураглыг шүлүкчүзү чораан Анна Ахматованың төрүттүнгениинден бээр 100 чыл болур оюн таварыштыр келир чылын июньда ажыдар.

Ол черии Ахматова хол-биле бижээн демдеглелдериниде «фонтан бажын» деп айтып турар. Хем эриниде фонтанкага ол 1923 чылда чурттай бергеш, бөдүүнү-биле чаңгыс өрээлди эжелеп турган. Анаа ол багай чүвеге таварышкан, Оон оглун чөптүг эвес черге тудуп хорудгаан.

О. СЕРДОБОЛЬСКИЙ.
СЭТА-ның корр.

Ада-чуртчуларывыстың салым-чолу

«ХАРЫ ЧОННУҢ АРАЗЫНГА...»

Июнь 20-де Москвада патриархияның (эрте-бурунгу шажын чери) Орус шажын хүрээзинге байырлалдыг байдалга ие Бурганның дүрзү-хевирин белек кылдыр берген. Руська шажын-чүдүлгенің тургустуганынан бээр 1000 чыл болган оюн таварыштыр ол Бурганны Австралиядан бистиң совет Джамирзениң өг-бүлези аңаа эккелген.

Бурганның хемчээли аажок улуг: бедии 2 метр 83 сантиметр, калбаа 1 метр 37 сантиметр, деңзизи 300 килограмм. Ону үнелиг эртине даштардан кылган болгаш эксперттер ол «Ногаан дипти» 5,5 миллион австрали доллар (американыы-биле 5 миллион доллар) өртектиг деп тодаратканнар.

— Бистиң өг-бүлевис шупту он бир кижи бурганны он чыл иштинде кылып келдивис — деп, 37 харлыг Алих Джамирзе чугаалаан.

Ол даштыкы кижиге дөмей эвес: төгерик арын-шырайлыг, бажының дүгү болгаш эриң салы хүрен-сарыг. Украин кижиге дөмейзимээр. Орус-дылга аянныг болгаш илдиң чок чугаалаар.

— Өгге турар бурганны кылырын бистиң аввыс Галентина Михайловна бодап тыпкан чүве. Дыка үр боданып келгеш, мен баштай хөрээжен кижиниң бүгү дурт-сынын хевирлеп чурупкан мен. Оон-на деминг ажылдап кирипкен бис. Бурганның турар черии— таваан ажаок быжыг дубту калбартыр чазаан чүве. Аңаа бис бичии-бичии даштарны чыпшыр хырбалап эгелээн бис. Баштай биске эптиг кылдыр чазап хоюглаттыынмаан чангыс даш турган чүве. Оон чоорту кызыл-хүрен кварцты, азориття, родонит, янтарь дээш өске-даа херек, чараш, быжыг үүлдерни садып тыпкылап алган бис. Ийи чыл иштинде эримежок чарыгдал үндүрүп ажылдап келгеш, бурганның чүгле чартыын — портредин кылыр деп шиитпирлеп алган турувуста, авам ол хевээр төнчүзүнге чедир кылырын албадаан. Россияга ону аввавыс белек кылдыр чедирип бээр деп турарын чугаалаарга, бис ажаок өөрээн бис. Ынчангаш деминг, шалыпкын ажылдап кирипкен бис.

— Аванарның ажаы-чаны, характери...

— Аввавыс кайгамчык кижи чүве. Көрбээн чүвези, көдүрбээн хөнээ чок! Кажан немец фашистер Донецкиии эжелепкен турда, аввавысты ажылдадыр дээш Германияже сүрүп аппарган. Аңаа барган, ол база ындыг аас-кежик чок салым-хуулуг болган. Майкоптан келген адыгей Виктор Джамирзе дээрзи-биле таварышкан. Олар нелээн дезиипкеннер. Чөөн чүкте— боттарыныыче өттүр чоруурун оралдашкаш, чалашканнар. Оон канчаар, канчап-чоол чораан, Италияга чеде бергеннер. Аңаа мээң ийи акым — Александр биле Юрий төрүттүнген. Оон ада-иевис Сирияга барганнар. аңаа мен төрүттүнген мен. Австралияга мен үш оол, ийи кыс дүмалардыг болган мен. ССРЭ-ге база ийи кыс, бир оол дүмалар төрүттүнген.

— Кана?

— Ада-нем төрээн чуртуига ажаок ынак улус чүве. (Ачам мөөгө-ле 10 чыл чедип турар). Олар бээр ээп кэзрии үргүлүү күзеп, бодап турганнар. Ынчалза-даа бистиң ында таныштарывыс бистиң дораан тудуп хоргудаар ийикпе, азы боолап каарлар деп доктаадып, дедир сургап турган. Ам Сталининиң болгаш оон эң чоок эл-хол болур кижилериниң араатанзыг үүлгединиң номчаш, ол үеде бээр келбээнивис-ле чаваа бооп-тур деп бодаар-дыр мен. Ынчалза-даа Хрущевтиң эргечагыргага олурупканыныың соонда, силер боттарынар билир болгай силер, байдал чылыг, чымчак апарган. Ынчангаш бистиң өг-бүлевис 1959 чылда Донецкиже көөчүп келген. Ынчан шуут турумчуп көөчүп келген ышкаш болган бис. Биске эки бажыңны берген-даа, бистер — бичии уруглар школага өөренип турдувус, ынчалзажок чурттаары берге апарган. Ачам кара часкаан чудуруктулел ажылдап турган. Ажылдааш алыр акшазы эвээш, ынчангаш дараазында төлевир акша адгыже чедир арай бооргa чурттап турган бис. Ачамны чүге чудуруктуг кылдыр ажылга хүлээп ап турганың амыдыраа чедир билбестир мен. Оон эки тускай мергежилдери хөй турган кижи. Чижээлээрге, Сирияга 24 чыл иштинде улуг чигир заводунуи тудуун удуртуп турган болгай...

Хөй урут-дарыглыг болгаш, авам Хрущевтан дуза дилээр дээш Москваже чорупкан. Нәйысылалдан авам ээп келбээнде-ле, апельсиннер, конфеталар, ойнаактар, алды шинаажилгеш болгаш өске-даа чүүлдарии хааржак-хааржаа-биле бисче чорудупкан болган. Олар-биле кансырлаштыр ийи медсестра база чедип келген. Ачамны эки төлевирлиг ажылче шилчидипкен болгаш, амыдыраар шинээвис экижээн. Акыларымбиле кады мен база тудугладаа, заводка-даа ажылдап шыдаптар назы-дыр чеде бергеи бис. Александр, Виктор болгаш мен Совет Армияга албан-хутралиига мен үш оол, ийи кыс дүмалардыг болган мен. ССРЭ-ге база ийи кыс, бир оол дүмалар төрүттүнген.

— Кана?

— Ада-нем төрээн чуртуига ажаок ынак улус чүве. (Ачам мөөгө-ле 10 чыл чедип турар). Олар бээр ээп кэзрии үргүлүү күзеп, бодап турганнар. Ынчалза-даа бистиң ында таныштарывыс бистиң дораан тудуп хоргудаар ийикпе, азы боолап каарлар деп доктаадып, дедир сургап турган. Ам Сталининиң болгаш оон эң чоок эл-хол болур кижилериниң араатанзыг үүлгединиң номчаш, ол үеде бээр келбээнивис-ле чаваа бооп-тур деп бодаар-дыр мен. Ынчалза-даа Хрущевтиң эргечагыргага олурупканыныың соонда, силер боттарынар билир болгай силер, байдал чылыг, чымчак апарган. Ынчангаш бистиң өг-бүлевис 1959 чылда Донецкиже көөчүп келген. Ынчан шуут турумчуп көөчүп келген ышкаш болган бис. Биске эки бажыңны берген-даа, бистер — бичии уруглар школага өөренип турдувус, ынчалзажок чурттаары берге апарган. Ачам кара часкаан чудуруктулел ажылдап турган. Ажылдааш алыр акшазы эвээш, ынчангаш дараазында төлевир акша адгыже чедир арай бооргa чурттап турган бис. Ачамны чүге чудуруктуг кылдыр ажылга хүлээп ап турганың амыдыраа чедир билбестир мен. Оон эки тускай мергежилдери хөй турган кижи. Чижээлээрге, Сирияга 24 чыл иштинде улуг чигир заводунуи тудуун удуртуп турган болгай...

Хөй урут-дарыглыг болгаш, авам Хрущевтан дуза дилээр дээш Москваже чорупкан. Нәйысылалдан авам ээп келбээнде-ле, апельсиннер, конфеталар, ойнаактар, алды шинаажилгеш болгаш өске-даа чүүлдарии хааржак-хааржаа-биле бисче чорудупкан болган. Олар-биле кансырлаштыр ийи медсестра база чедип келген. Ачамны эки төлевирлиг ажылче шилчидипкен болгаш, амыдыраар шинээвис экижээн. Акыларымбиле кады мен база тудугладаа, заводка-даа ажылдап шыдаптар назы-дыр чеде бергеи бис. Александр, Виктор болгаш мен Совет Армияга албан-хутралээлгевис эрттирген бис. Довенкиге бистиң эш-өөрүвүс-даа эвдирилген, биске хамаарылгазы аажок эки. Чок-чок, шупту-ла кижилер ындыг эвес... Ук черниң эрге-чагыргазы биске шоолуг-ла идегевес турду, ынчап кээрде биске кызагдалдыг аар-берге апарган. Ам канчаар, бис 1976 чылдың төнчүзүнде база катап Австрияже чорупкан бис.

Ада-иениң кара чажыдан өскен чери, хары чоннуң аразынга биске хандыкшыл-биле чугаалап чораны— улуг чаагай төрээн чурттан чарлыры хөөн каранчыг болган. Авам, ачам бистиң кавайывыс чанынга орус тоолдарны ыдып берип, орус ырларны ырлап берип чораннар-ла болгай. Бис хары чоннуң аразынга өссүүссе-даа, бистиң Россиявыс бар деп чүвени сактып, ырлап чораан бис.

—Сөөлгү чылдарда Джамирзениң өг-бүлезиниң кежигүннери ССРЭ-же барык үргүлчү кээр апарган. Ам бо кээрии чүү алдадапты?

— Авам чуржузу-биле кады Россияның шажын хүрээзиниң байырлалынче чалаткан, а мени дүмам Владимир-биле «Төрээн чурт» деп иниилел чалаан... Бис Австралияда орус совет ураи чүүлду пептередип турар бис, артистерни чалап, чурукчуларның чураан чуруктарының делгелгезии организастап турар бис. Силиейде орус шажын хүрээзин Москваның патриархиязы-биле хады ажыктан бис, авам оон секретары. Хүрээ чанынга Россиядан келген өг-бүледерниң уругларыкирип өөренир школа ажылдар деп турар бис. Анда киргеи уругларга орус дылды, литератураны, ураи чүүлду өөредир көрүлгалыг бис. Хары чоп аразынга чораанг-даа, Россияны утпазын дээш, ында болуп турар болуушкуннарны үргүлчү билип ап турзун дээш, оларын-зыига чораанг-даа, Россияны утпазын дээш, ында болуп турар болуушкуннарны үргүлчү билип ап турзун дээш, оларга «Хала чырып кээр» деп романстың сөзүн болгаш аялгазын авам чогаатkан. Россия дугайында бистиң күүсеткеи ырларывысты Австралияда аажок сонуургаар.

С. БОРИСОВ.
«Правда» солундал.

МОСКВА ЧӨПШЭЭРЕВЭЭН БЕ?

1962 чыл. Ынчан Мөнгүн-Тайга районуң «Малчын» колхоз чаа клубтуг болган.

1968 чыл. Бир дүшкен Мөнгүн-Тайга район катап тургустунган. Оон эгелээш, бөгүнге чедир колхоз турдагы клуб районуң Культура бажыңы болуп келген. Эрткен үениң дургузуунда хөй тудуг туттунза-даа, Культура бажыңы тудуп ап шыдаваан бис.

Культура бажыңында 186 сандай бар, чамдыкта аңаа оон ийи-үш катап хөй кижи сыннарлажы бар. Ынчан ол бичии өрээлдиң бүшкүмү чунар-бажың-биле дөмей. Ол дугайыы янзы-бүрү хуралдарга чеже катап чугаалашпаан дээр, чоннуу-биле алырга, дүктүг баш тазарар четкен. Ам черле кажан культура төптүг болур бис?

Даргаларывыс «чаа Культура бажыңын тударын Москва чөпшээревээн» дээр-дир. Ол канчап ындыг чүвел? Бюрократия-биле демисел күштелген үеле Культура бажыңының туттунмайн турарының чылдагаанының дугайында тодаргай тайылбырны Мөнгүн-Тайганың чону манап турар.

Хурал ЧҮЛДҮМ.

О О Ч У Р

(Социологтуг этюд)

Оочурга туярга, халалыгла. Кара дес кылдыр оочурлажып алган кижилериниң аразынга бир-ле чүвеге таарзынмаан, сеткил ханмаан хайым дүвүрел чайгаар-ла шинигейндир бырлаңайны бээр. Сөөлгү үеде солуи, сеткүүл арыннарынга оон хөлегези база көстүп эгелээн дивес силер бе. Оочурну эртем ёзугу-биле сайгарып көрбес, кижиниң болгаш ниитилелдин амыдыралынга оон таарыштырыкчы ролюн чедир билбес чоруктуң ужуруидан аңаа таарзынмас хөөн тывылган боор деп бодаар-дыр мен. Оочурга турары халанчыг болбайн аан, ынчалзажок ону ыялап кызарга, черле эки эвес, бистиң Черивисче бодунуң буянныг херелдерии харам чогу-биле саарыдыр бадырып турар Хүн чеже-даа изидерге, ону бистер хыйнавайн турар болгай бис. Бодум хуумда, кажан оочур чогун көрүп каанымда, баартыкка бичии-даа шаптык чок чедип келгеш, ылым-чылым апаар мен. Мында черле бир-ле чүве четпестир, бир-ле чүве болган-дыр деп бодай бээр мен. Мээң эскеримм-биле алырга, мында: оочур **чок болур болза, бараан-сарааның чогу ол** азы **харын-даа садыгжының бодунуң чогу ол.** Силерниң эскериилер ону база бадырткаар боор деп бодай-дыр мен.

Оон-биле кады оочур чок саттынып турар бараанның шынары мени хөлчок чигзинлирер: мээңии-биле алырга, **оочур дээрге — бедик шынарлыг бараан бар дээрзиниң** магадылалдарының бирээзидир. Ынчангаш, бир эвес чангыс ол-ла бараанны ийи черде — оочур чок болгаш оочурлуг садып турар болза, оочурлуунга туруп алыр мен. Харын-даа ийи кожа ындыг оочурнуң улуг оочурлуунга барып туруп алыр болзумза, камнап алганым үемге солчуушкун кылдыр кандыг-бир шынары багай чүве сунуптар чадавас болгай. Ол таварылгада оочурга хамаарыштыр мээң **хамаарылгам чазыг чок** деп чүвени негээр мен, чүге дизе херегле талазынга тургустунган байдалга ол дүүшпүшаан, **кажан оочурлуг турда, бары ол,** а ол чокта — орта **эвези ол** деп чүвени көргүзер.

Оочурну кыры-биле, барымдаа чок шүгүмчүлээриниң орнунга ол болуушкуну алыс дөзүнден болгаш социологтуг туруштап анализтеп көөрүн оралдажыйн.

Ону чүү деп тодарадып адаарындан эгелээйн. **Оочур дээрге чергелештир эгин кожа чыскаалыпкан, материалдыг азы угаан-бодал талазыбиле кандыг-ла-бир кежик маңаан хөй-ле кижилерниң мөөннелиишкини-дир** сан талазы-биле олар чеже-даа бооп болур. Ам билдине берген боор.

Оочур — хувааланың кол хевирлериниң бирээзи-дир. Ол Ук айтырыг чугула ужур-дуналыг, чүге дизе «ниитизи-биле оочур» деп чүве черле турбас, а оон чүгле тодаргай хевирлери турар чүве-дир.

Оочур колдуунда-ла **«амылыг»** болгаш **«амы чок»** деп ийи хевирге чарлыр. «Амылыг» оочурга кижилер эгин кожа сырый чыскаалып алыр, а «амы чок» оочурга кижилер көзүлбес, ынчалзажок кижи бүрүзү кымның мурнунда, кымның соонда турарын сагыжында билир. «Амы чок» оочурну даңзы ёзугаар чорударын билир силер, ёй-ейлеп демдегледип каап турар аан, ынчангаш ону «даңзы барымдаалаан» оочур деп база адап турар.

Оочурну **таарыштырып** чорударының хоойлуларының бирээзинде: **«Амы чок» оочур «амылыындан ушчок ур турар»** деп бижээн.

Бир эвес оочурну чогум үүл хире үр турарының аайы-биле бөлүктээр болзувусса, оочурнуң хевирлери база хөй янзылыг болур дээрзин дораанна эскерип каар бис. Чүге дизе оочурнуң үргүлчүлээри минуталар, айлар, чылдар, оюн чылдар-биле хемчээттинер.

Оочурнуң чогум каяа болурунуң талазы-биле оон ылгавыр демдектерин билип алыры артык эвес. Чижээлээрге, «бажың иштинге оочур», «кудумчуга оочур» турул болур-дур. Аңаа бо-ла таваржы бээр болгай бис.

Чүү дээш оочурлап турарыл, чүү чогул, чүиү берип турарыл? Оочурга турар бетинде ол бүгүнү билип алзала чогуур.

Оочурларыны **үүлдүг** болгаш **үүлдүг эвес** деп аңылаар. Биргизинге, чижээлээрге, хлеб, колбаса азы колготкалар, сөөлгүзүнге — арага аймаа болгаш пиво **«кылыглары»** дээш база оларны ажыглап каапкан соонда шил саваларны дужаарларга аржаан сугларга ышак кижилер база хамаржыш турар болдур ийин.

Салаа базып саналр болза, оочурнуң хевирлерии дыка хөй, ону төнчү чогу-биле шөйүп болур. Оон ынай оочурлар оожум-даа, шыпшыи-даа, ыытшимээнииг-даа, сынмарлашкан-даа, кырышкан-даа, а ол ышкаш чурум-чыскаалдыг (чамдыкта хоойлу-дүрүм камгалаар органнарның дузазыбиле), чурум-чыскаал-даа чок болгулаар.

А оочур чүге тургустуна бээрил? Ол дугайы арты.

Бөмбүрзектиң судалы

ПОЛИТБЮРОНУҢ ШИИТПИРИ

СОФИЯ. (СЭТА). Болгарияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Политбюрозу «Эде тургустунуушкунуң байдалдарында парлалганың чаа социал ролюнуң дугайында» шиитпирни хүлээп алган. Социализм тургузуушкунунга парлалганың киирип турар ролю кончуг улуг. Ындыг болзажок, парлап турар чүүлдерниң утказы болгаш парлаан чүүлдерни тарадыры амгы үениң негелделеринге дүүшпейн турар деп, ол шиитпирде бижээн.

Парлалга шын эвес туруштарны база частырыгларны чогуур үезинде илередир, оларга шын болгаш барымдаалыг харыыны, социализм идеологиязынга таарышпас хоралыг чүүлдерге ойтур шавыышкынны бээр ужурлуг. Ол сорулганы боттандырары-биле журналистерниң чогуур политиктиг, эрге болгаш өске-даа магадылалдарын камгалаап хоойлуну ажылдап кылыры чугула деп, Политбюродан демдеглээн.

КОНГО РЕВОЛЮЦИЯНЫҢ ЮБИЛЕЙИ

Август 13-15-те Конгонуң улузу 1963 чылдың революциязының 25 чылын демдеглеп эрттирер. Француз тергиидекчи ынчан чап-таа-ла хосталган аныяк күрүнениң төөгүзүнде нарын, демисел-биле долган үези турган. Колонизаторлар чүгле бодунуң эрге-ажыктарын болгаш Конгога тергиидекчи туруштарын хевээр арттырып алырын бодааш, чуртту эргелеп башкарарын бодунуң талалакчызы, конго католиктиг хүрээниң улуг ажылдакчызы аббат Юлуга дамчыдып берген. Тускай догуннаав Конго боду чазактыг, парламентилиг, туктуг, гимниг болгаш күрүне болурунуң өске-даа тускай чүүлдерлиг болу берген. Ындыг-даа болза амыдыралда өскерилген чүве эвээш болган. Улус мурнукузу ышкаш даштыкы монополияларның болгаш ол черниң улуг буржуазиязының дарлалынга таварышкан. Эң кол чугула айтырыглар, национал тургузуушкунунуң сорулгалары шиитпирлеттинмээн. Ол чорук конго улустуң килеңнээшкинин болдурган. 1963 чылдың августа Конгога революция хып үнген.

Август 13, 14 болгаш 15-ти чуртта үш алдарлыг хүн деп адап турар. Чоң тура халышкан. Ажылчы чоннуң хөделиишкиннериниң — хөй муң кижилиг чыскаалдары, ажыл соксадыышкыннары — профэвилел активчилери баштай берген. Полиция-биле сегиржип алдышкыннар каржы-дошкун болган. Демисел улуг-биле чидиглеңгениндеи болгаш ажылчы чоннуң негелделери эң-не шиитпирлиг болганындан чазак халашкан. Юлунуң чалча неоколониалистиг өзүчуруму буурап дүшкен.

Август болуушкуннары Конгонуң төөгүзүнге улуг эргилделиг үе, өзүлүг хосталга болгаш хамаарышпас чорук дээш конго улустуң демиселиниң эң чугула үе-чадазы болу берген. Революция социал чептиг чоруктуң принциптеринге үндезилеттинген ниитилелди тудуп тургузарының перспективазын ажыдып берген. Революция соонда үлетпүрге болгаш көдээ ажыл-агыйга күрүне секторунуң баштайгы бүдүрүлгелери кестүп келген. Экономиканың нефть болгаш даг ажылының чаа адырларын тургускан. Банкыларны национализастаан, электри энергиязының, нефть продуктуларының болгаш суттуң хуваалдазын тургускан.

Конго Улус Республиканың экономиктиг хөгжүлдезинге кончуг улуг салыышкынны ооң төөгүзүнде баштайгы беш чыл планы (1982—86 ч. ч.) киирген. Ону күүсеткениниң түңнелинде амгы үениң инфраструктуразы, 300 ажыл үлетпүр объектилери, элээн каш күрүне фирмалары тыптып келген.

1969 чылда тургускан Күш-ажылдың конго партиязының (ККП-ның) национал тургузуушкун чорудулгазын баштаанының алызында ол чедиишкиннер болган. ККП-ның үндезилекчизи болгаш ооң баштайгы даргазы конго улустуң маадыры президент Мариан Нгуаби турган.

Конго революция берге байдалдарда хөгжүп турар. Конгонуң экономиказының хол башканы ажыл-агыйның делегейде капиталистиг системазының кризизи, делегейде чептиг эвес экономиктиг корум-чуруумнуң туруп турары чурттуң хөгжүлдезинге хоралыг салдарлыг болуп, чурттуң даштыкы өрези өзүп турар болганындан чазак шыңгыы камналга программазын хүлээп алыр ужурга таварышкан. Ындыг байдалда президент Д. Сассу-Нгессога баштаткан республиканың удуртулгазы амгы юбилейлиг чылды структура чаартылгаларының үези кылдыр чарлаан. Экономиканы чаартырының программазында нефтини дашкаар үндүр садар чаңгыс талалыг утланыышкындан ойталаарын, экономиканың өске адырларын хөгжүдерин баш удур көрүп турар.

Национал байырлал хүнүнде, август 15-те, республиканың найысылалы Браззавильге шериг парады болгаш ажылчы чоннуң массалыг чыскаалы болур. Олар национал чаңгыс эпти быжыглаарының, Август революциязының эгис сорулгаларын боттандырып чорударының дээш улам ыңайты демиселдиң, ниитилелдиң чаагай чоруу дээш, кызымаккай болгаш бүдүрүкчүлүг күш ажылдың лозуңнары-биле эртер.

Борис ФИЛИППОВ,
СЭТА-ның корр.

Браззавиль.

АФГАНИСТАНДА БАЙДАЛ

КАБУЛ. (СЭТА). Чуртта хай төгүүшкүнүг дайынны соксадыр талазы-биле чазактың ап чорудуп турар хемчеглерин деткип турарын Фарах можунуң Балабулук уездизиниң ат-сурагдыг кижилери илереткен. Оларның ындыг шиитпирин хүлээп алган хуралынга чазактың десеннер херектериниң талазы-биле министри Абдул Гаффар олурушкан. Чуртунче дедир ээп чанып келген кижилерге чазактың кандыг дузаламчызын көргүзүп, ажылга таарыштыр тургузуп турарының дугайын ол чыылганнарга тодаргай чугаалап берген.

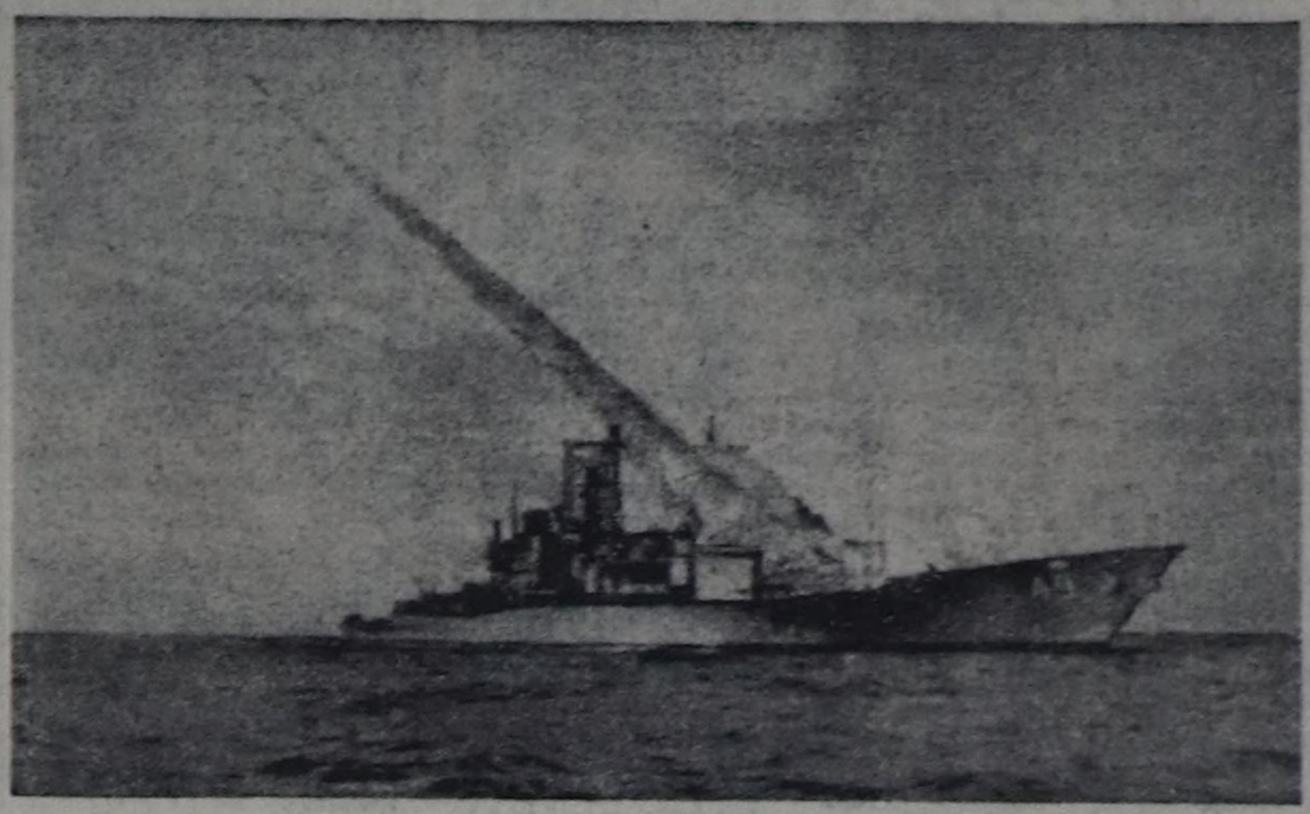
Чуртунче ээп чанып кээп турарларның саны көвүдеп турар. Эрткен хонуктарда 600 ажыг өг-бүле ээп келген.

Ындыг болзажок контрреволюсчу бөлүктер чазакка удур демиселин соксатпайн турар. Афган армияның дайынчылары Пагман уездиге 9, Шева уездиге 20 ажыг душманны узуткап чок кылган. Афганистанның айыыл чок чорук черлериниң ажылдакчылары Джелалабад хоорайже салып үндүрериңге белеткен турган 7 ракетаны узуткаан.

АКРОПОЛЬГА ЧЫСКААЛ

АФИНЫ. (СЭТА). Афиныга караңгы ымыр дүшкен, а бурунгу Акропольдуң кырынче хөй санныг кижи оожум үнүп келген. Олар туристер эвес болган. Олар «Ядролуг өлүмнү болдурбас!», «Бис тайбың күзеп турар бис!», «Америк баазаларны —Грециядан ырадыр!» деп лозуңнарны холдарынга тудуп алган чораанныр. Муң-муң херээжейнер, эр кижилер, бичии уруглар холдарындан быжыы-биле туттуп алгаш, Акропольду долганып туруп алганнар.

Тайбыңның ол онзагай чыскаалын «Акропольдуң кыйгызы» дээр дайынга удур организацияның иштинкизи-биле августа, Хиросимаже болгаш Нагасакиже баштайгы атомнуг бомбаларны октаан хүннерде чыл санында-ла эрттирип турар.

Персид чугуулдур американ шериг кораблиниң адып үндүрген ракетазы-биле дүжүр аттырган Иранның А-300 дээр пассажирлер олурар аэробузунга 298 кижи чораан.

Мугуулдурнуң суундан Иранның сутта дүшкеннерге дуза чедирикчилери авиалайнерниң бузундуларын, а ол ышкаш пассажирлерниң хевир-дүрзүзү оскуңдурган өлген мага-боттарын тып алган деп, Иран телевидение дамчыткан. Бүгү пассажирлер болгаш экипажтың кежигүннери өлген деп санап турар. Пентагонга штабтар начальниктериниң комитединиң даргазы адмирал Уильям Кроунуң парлалга конференциязынга дыңнадып турганы-биле алырга, «Чер кырыагаар» класстың ийи ракетазын «Винсеннес» дээр американ крейсер «Монтгомери» фрегат-биле кады иран дайынчы катерлерге удур тулчуушкун чорудуп турар үеде адып үндүрген. АКШ-тың шериг ведомствозунуң төлээлекчизиниң чугаазы-биле алырга, иран пассажир самолетун американ далайжылар Иранның шериг-агаар күштериниң Ф-14 дээр шуургедекчи самолёду кылдыр эндеп көрген.

Архивтен чуруукта: Персид мугуулдуруунга өөредилгеге үезинде «Винсеннес» деп крейсер. Бо корабльден иран пассажир самолетту дүжүр аткан ракетаны салып үндүрген.

АП-СЭТА-ның телефотозу.

ИХМ-ниң парлалга бөлүү дыңнадып тур

Август бирээден чедиге чедир (неделя дургузунда) Кызыл хоорайда эзирик сергедир черге 147 кижини чедирген. Оларның чамдызының аттарын, мооң адаанда киирдивис.

Чедирткеннерниң ийизи элээди назылыглар — Кызылда 17 харлыг Мерген Куулар, Чаа-Хөлде 17 харлыг Орлан Таныын, Кызылдан— Алексей Шивит-оол, Александр Ондар, Владимир Чадамба..., Хову-Аксыдан — Борис Монгуш, С. Тока аттыг совхозтан — Андрей Саая.

• • •

Төрүттүнге-ле беш хонгаа кыс уругну чергекке ораагаш, Кызыл хоорайда Островский кудумчузунда № 15 бажың биле Вокзальная кудумчузунда № 12 бажыннар аразынга ежегээр арттырып каапканың хоорҡүүскомунуң иштики херектер килдизи дыңнадып тур. Ол чорукту үүлгеткен кижини милиция дилеп турар, бо талазы-биле кым чүнү билир ирги, дыңнадырын дилевис, телефонунуң дугаары — 3-49.90.

• • •

Хууда өнчү-хөреңгини оорлааны дээш 1957 чылда төрүттүнген, Хакас автономнуг обласда Белый Яр суур чурттуг Андрей Черновту Кызыл хоорҡүүскомунуң иштики херектер килдизи дилеп турар.

15-54 күрүне дугаарлыг «Восход-3 М» мотоциклди Кызыл хоорайда «1000 мелочей» магазинниң чанындан 1988 чылдың август 4-те оорлаа аппарган.

• • •

Доктаамал чурттап база ажылдап турар чери чок, 1956 чылда төрүттүнген Чудур Клаевич Анукаев Титов кудумчузунда № 33 бажыңның чанында чаа тудуп турар тудууга одеколон ишкенниң соолунде болган чогуш үезинде өлүрткен. Өлүрүкчү чашты берзедаа, милиция ажылдакчылары ону 3 шак болгаш тудуп алган, кем-херек үүлгедиишкиниң истелгезин чорудуп турар.

• • •

Чайгы үеде школа назыны четпээн уругларының хайгааралга үргүлчү алынар, чаштар кайы хамаанчок маннажып тургаш, автотранспортка бастырып болур.

Автотранспорт бүдүрүлгезиниң чолаачызы, Туран чурттуг Н. П. Грибов Улуг-Хемниң көвүрүүнге 6 харлыг Артыш Сарыглар ны август 3-те бастырган, кемдээшкинге таварышкан оолду эмнелгеде чедирген.

Ол-ла хүн Кызыл — Тээли автооруктуң 225 километринге Сүт-Хөл район эмнелгезиниң чолаачызы Ш. С. Ондар сес харлыг Римкада Ооржакты бастырган, оол ол-ла черинге өлген.

Эрзин районуң чолаачызы Валерий Бербижеп автомашина-биле 1,5 харлыг Елена Идамны Эрзин суурга бастырган, озал-ондакка таварышкан чаш кижини район эмнелгезинче чедирген.

Озал-ондактың болу бээриниң бир чылдаганы: автоорук шимчээшкининиң чурумун чадаг кижилерниң үрей бээри. Кызылга орук шимчээшкининиң чурумун үрээш сагыдырып база төргадып турганнар — С. Никифорова, Н. Кужугет, Е. Кожушко, В. Красноперов, К. Ооржак.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

Понедельник

АВГУСТ 15-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

6.30 —«120 минута». 8.35 —«Негелде херээ». Уран-чечен фильм. 1-ги сериязы. 9.40 —«Цирк артистери Ермолаевтер». Фильм-концерт. 10.25 —Медээлер. 10.35 —11.05 —Бут бөмбүүнүң допчулалы. 15.30 — Медээлер. 15.45 —Эде тургустунуушкунуң прожекторы. 15.55 — «Беш чыл: ажыл-херектер болгаш кижилер». Телефильмниң баштайгы көргүзүү. 16.25 —«Мен, сен база бис шупту». 17.10 — Индияның национал байырлалы — Хамаарышпас чорук хүнүнге. «Чурт маршта». Телефильм (Индия). 17.40 — Чыл үелери. Август. 18.40 — Бут бөмбүүнүң допчулалы. 19.10 — «Байырлыг, Кабул». Док. фильмниң баштайгы көргүзүү. 21.00 —«Үе». 21.35 — Эде тургустунуушкунуң прожекторы. 21.45 — «Елена Образцованың ынакшылы болгаш хилинчээ». Фильм-монографияның баштайгы көргүзүү. 23.35 — 23.50 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.30 —Фильм-концерт. 9.05 — Мультфильмнер. 9.40 —Эртем-тайылбырлыг фильм. 10.00 — Орус чугаа. 10.30 —Уругларга фильм. «Катя-биле кады эрттирген чай». 1-2 сериялары. 11.25 —Телефильмниң баштайгы көргүзүү. 12.05 — «Семён Дежнёв». Уран-чечен фильм. 13.20 —Медээлер. 13.30 —«Оттуг оруктар». Уран-чечен фильм. 13-кү сериязы. 15.00 — 15.30 — Фильм-концерттиң баштайгы көргүзүү. 18.05 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.10 — Уругларга фильм. 18.45 —«Азия төвү». Үндүрүлгеде: Медээлер. 19.05 —«Тыва: хөгжүлдениң перспективалары». Тываның бүдүрүкчүлүг күштериниң хөгжүдериниң айтырыгларының талазы-биле эртем-практиктиг чөвүлел хуралдан репортаж. 19.45— Медээлер. 19.55— Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 —Хол бөмбүг. В. И. Савинге тураскааткан делегей маргылдаазы. Эр кижилер. 21.00 —«Үе». 21.35 — Эде тургустунуушкунуң прожекторы. 21.45 —«Дириг планета». Док. фильм. 4-кү сериязы — «Джунгли». 22.40 — 23.15 — Музыкалыг дамчыдылга «Эртенги почта».

ҮШКҮ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

18.05— Медээлер. 18.10 — «Совет Эвилелинге бараан боол тур мен!». 19.10 — Телефильм. 20.00 — 20.15 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!».

Вторник

АВГУСТ 16-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

6.30 —«120 минута». 8.35— «Негелде херээ». Уран-чечен фильм. 2-ги сериязы. 9.40 — Хөглүг старттар. 10.20— Медээлер. 10.30 — 11.00 — Фильм-концерттиң баштайгы көргүзүү. 15.30 — Медээлер. 15.45 — Эде тургустунуушкунуң прожекторы. 15.55 — Карелия телестудиязының программазы. 16.55 —«Уругларга дириг амытаннар дугайында». 17.25 — Мультфильм. 17.45 —Аас чогаалының делегей фестивалы. Коломенскоеде байырлал. 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.05 — Литературлуг уран-чечен видеоканал. 21.00 — «Үе». 21.35 —Эде тургустунуушкунуң прожекторы. 21.45 — Литературлуг уран-чечен видеоканалдың уланчызы. Чапсарда. (23.00) — Бөгүн делегейде. 00.20 — 00.40 — Шыдыраа. ССРЭ чемпионады.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Дурга Лалдың таңцы бөлүүнүң композициялары. 9.00 —Мультфильм. 9.30 — «Бурунгу Русьтуң алдын сөзү». 9.50 —Француз дыл. 10.20 — Уругларга фильм. «Катя-биле кады эрттирген чай». 3-4-5 сериялары. 11.35 — Француз дыл. 12.05 — «Чүс чылдың маны». Уран-чечен фильм. 13.35 — «Бойдус-биле демнежип». Телефильм. 14.10 —Медээлер. 14.20 — «Оттуг оруктар». 14-кү сериязы. 15.35 — 16.00 — Эрткен чылдарның эргим ынак аялгалары. 18.05 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 —Док. фильм. 18.45 — «Кызыл телестудиязының программазы». Хоочуннарның чагааларын өзүгаар дамчыдылга. 19.15 — «Тыва черде». Үндүрүлгеде: Медээлер. «Ботпрулга-чарылга болгаш ботакшаланыышкын». «Эмчиниң беседазы». 19.45 — Медээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15— «...Он алды харга чедир болгаш оон улуг назы». 21.00 —«Үе». 21.35 — Эде тургустунуушкунуң прожекторы. 21.45 —23.15 —«Доктор чурттап чораан». Уран-чечен фильм.

ҮШКҮ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

18.05 — Медээлер. 18.15 — «Музыкалыг киоск». 18.45 — Ритмиг гимнастика. 19.15 — «Делегей панорамазы». 20.00 —20.15 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!».

Среда

АВГУСТ 17-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

6.30 —«120 минута». 8.35 — «Уругларга дириг амытаннар дугайында». 9.05 —«Угбашкылар». Уран-чечен телефильм. 9.50 — Чуваш телевидениениң болгаш радионуң ниити ыры концерти. 10.15 — Медээлер. 10.25 — 11.25 — «Бузуренчиг-даа болза, эдептиг». 15.25 — Медээлер. 15.35 —Эде тургустунуушкунуң прожекторы. 15.45 — «Аазатпай». Уругларга уран-чечен фильм. 16.55 — Философия талазы-биле беседа. 17.55 —«...Он алды харга чедир болгаш оон улуг назы». 18.40 —Бөгүн делегейде. 19.00 —Аас чогаалының делегей фестивалының хаашкыны. 21.00 — «Үе». 21.35 — Эде тургустунуушкунуң прожекторы. 21.45 — «Чугула объектив». «Чоннуң дайзыны деп чарлаттынган» деп док. фильмниң баштайгы көргүзүү. 22.35 — Бөгүн делегейде. 22.45 —23.20 — «Морис Бежарның хореографиязы». Фильм-концерттиң баштайгы көргүзүү.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 —«Чаплиниана». Ч. Чаплинниң музыказынга фильм-балет. 9.25 — «Эрткен үениң дылын бил». 9.45— Мультфильм. 10.00 — Немец дыл. 10.30 — Уругларга фильм. «Катя-биле эрттирген чай». 6-7 сериялары. 11.20 —Немец дыл. 11.50 —«Доктор чурттап чораан». Уран-чечен фильм. 13.15 — «Ырак-чоок». Телефильм. 13.30 —Медээлер. 13.40 — «Оттуг оруктар». 15-ки сериязы. 14.55 — Шевченкога тураскааткан бүгү-эвилел байырлалы. 15.35 — 16.35 — «Көдээниң шагы». 18.05 —Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

17.40 — «Сылдысчыгаш». Республиканың пионерлери өөредилге чылының бүдүүзүнде. 18.10— Медээлер. 18.20 — Киножурнал. 18.30 — Медээлер. 18.40 — «Тыва: хөгжүлдениң перспективалары». Эртем-практиктиг чөвүлел хуралдың киржикчилери-биле «Төгериң столдуң» артынга ужурашкыны. 19.55—Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!» 20.15 — «Бүгүдеге болгаш кижи бүрүзүнге». «Бис ат салбаан кижилер...» Чурттаалга тудугларынга немей бижилгелер дугайында 20.45— Калык болуксазынза. Туризм. 21.00 —«Үе». 21.35 —Эде тургустунуушкунуң прожекторы. 21.45 —23.25 —«Кара демдектиг ак куш». Уран-чечен фильм.

ҮШКҮ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

18.05 — Медээлер. 18.15 — Л. Кондыревтиң шүлүктеринге ырлар. 18.35 — Док. фильм экраны. 19.20 —П. И. Чайковский аттыг делегей конкурузунуң лауреаттары. А. Гаврилов. 20.00 — 20.15 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!».

Четверг

АВГУСТ 18-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

6.30 —«120 минута». 8.35— «Елена Образцованың ынакшылы болгаш хилинчээ». Телефильм-монография. 10.25 — Медээлер. 10.35 — 11.35 — «Аян-чорукчулар клубу». 15.30 —Медээлер. 15.40— Эде тургустунуушкунуң прожекторы. 15.50 — «Экии, музыка!». Уругларның ниити ыры коллективтериниң бүгү-эвилел телеконкурузу. 16.35— Баскетбол допчулалы. 17.15— Музыка шыгжамыры. Дж. Россини болгаш О. Респигиниң чогаалдары. 18.15— Эртем: теория, шенелде, практика. 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.05 — «Кижи болгаш оон кужу». Улуг кижилерге мультфильм. 19.15 — «Киржикчилер». 20.00 — «Кандыг чурттап тур сен, театр?» Казахстанның «Наурыз» база Ортаакы Азияның театрларының девискээр өзүгаар бирги фестивалының дугайында. 21.00 — «Үе». 21.35 — Эде тургустунуушкунуң прожекторы. 21.45 —00.35 — ТТ экранында эң баштай. «Агония». Уран-чечен фильм. 1-2 сериялары. Чапсарда, (23.10) — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—Эртенги гимнастика. 8.15 —«Хүннээректиг Таджикистанның ритмнери». 8.45 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 9.05—Испан дыл. 9.35 — «Дой сава кылыр төгерик». Уран-чечен телефильм. 11.10—Испан дыл. 11.40—«Аныяктарга музыкалыг программа». 13.25 — Телефильмниң баштайгы көргүзүү. 13.50 — Медээлер. 14.00—15.05—«Оттуг оруктар». 16-гы сериязы. 18.05 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15—Уругларның «Радость» клувунуң концерти. 19.15 —«Тыва черде». Үндүрүлгеде: Медээлер. «Мал чемин белеткелиниң хүн демдеглели». «Дүжүт ажаалдазы—хүннүң сагыш салыышкыны». 19.45 — Медээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 —Ф. Шубертиң фортепианога чогаалдары. 20.50 — Телефильм. 21.00 — «Үе». 21.35—Эде тургустунуушкунуң прожекторы. 21.45—01.05 — Делегей фестивалы «Сопот-88». Бирги хүн. Польшадан дамчыдылга.

ҮШКҮ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

18.05 — Медээлер. 18.15 — Док. фильмниң баштайгы көргүзүү. 18.40 — Озал-ондак чок шимчээшкин. 19.30 — Ритмиг гимнастика. 20.00—20.15 — —«Тамчыктыг удунар, чаштар!».

Пятница

АВГУСТ 19-ТА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

6.30—«120 минута». 8.35 — «Экии, музыка!». 9.20 —«Кандыг чурттап тур сен, театр?». 10.20 — Медээлер. 10.30— — 11.15 — «Киржикчилер». 15.30 — Медээлер. 15.40 — Эде тургустунуушкунуң прожекторы. 15.50 — Белорус телевидение программазы. 17.00 — «Чүден болгаш чүге». 17.30— —Теория айтырыгаары. 18.00 —Чалыы назын таңныылап, ырлап тур. 18.15 —Школа: өскерилгелер үези. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.05 — Мультфильмнер. 19.30—«№ 705 сан». Ачы-дуза чедирер сорулга-биле «Олимпийский» спорткомплекстен концерт. 21.00—«Үе». 21.35 — Эде тургустунуушкунуң прожекторы. 21.45 — «Туруш» программага киирилде. 22.50— 00.25 —«Үзел-бодал». Кежээки информация-музыкалыг программа.

МОСКВАДАН

8.00—Эртенги гимнастика. 8.15 — Мультфильм. 8.35 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.55 —Англи дыл. 9.25 —Уругларга фильм. «Тенекпей». 10.20 — Англи дыл. 10.50 —«Карак чаштары дамдылап турган». Уран-чечен фильм. 12.15 — Л. Зыкинаның киржилгези-биле концерт. 12.45 — Медээлер. 12.55 — «Оттуг оруктар». 17-ги сериязы. 14.10—14.25 — Улусчу аялгалар. 18.05 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Дайынчы алдар». Чита, Иркутск, Бурят, Кызыл телестудияларының ССРЭ-ниң Агаар Флодунуң хүнүнге тураскааткан девискээр өзүгаар программазы. 19.15 — «Азия төвү». Үндүрүлгеде: Медээлер. «СЭКП ТК-ның июль (1988 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин — амыдыралга». 19.45 — Медээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00—«Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Озал-ондак чок шимчээшкин дээш. 20.20— Бистиң хүлээлгевис. «Чурттаалга чери». 21.00 —«Үе». 21.35— Эде тургустунуушкунуң прожекторы. 21.45—01.05 — Делегей фестивалы «Сопот-88». Ийиги хүн. Польшадан дамчыдылга.

ҮШКҮ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

18.05—Медээлер. 18.15 — Армян ССР-ниң улустуң артизи С. Навасардян ойнаар. 19.00— «Аян-чорукчулар клубу». 20.00—20.15—«Тамчыктыг удунар, чаштар!».

Суббота

АВГУСТ 20-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

6.30 — «120 минута». 8.35— «Чүден болгаш чүге». 9.05 — А. Николаев. Концерт. 9.30 — «Королев». «Олар баштайгылар турган» деп бөлүктен док. фильм. 2-ги сериязы. 10.30 — Делегейниң улустарының чогаалдыгазы. 11.00—Социализм чурттарында. Тележурнал. 11.30 — Өг-бүле академиязы. 12.00 — «Бузуренчиг-даа болза, эдептиг». ССРЭ, АКШ, Швеция эртемденнериниң беседазы. 13.00— Бөгүн делегейде. 13.20—ВЛКСМ-ниң 70 чылынга. «Снайперлер». Уран-чечен фильм. 15.00 — Суббота—аданелер хүнү. 16.30 —«Бүгүдеге болгаш кижи бүрүзүнге». Эрик кыдыында бажың. Чурттаалга шалуң үлеп тура социал чептиг чоруктуң темазынче. 17.00— Мультфильм. 17.10 — Л. Мартынов. «Агаар фрегаттары». 17.40 — П. И. Чайковскийниң симфониялары. «Манфоред». 18.45 — «Делегей панорамазы». 19.50 — Экран мастерлери. Илья Авербах. 21.00 — «Үе». 21.35 — Эде тургустунуушкунуң прожекторы. 21.45 — Улуг кижилерге мультфильм. 21.55 — Бут бөмбүү. ССРЭ чемпионады. «Спартак»—«Днепр». 23.50 —Медээлер. 00.00—00.50 — В. Сологуб. «Уян чүректиң ужурундан» Телешии.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Студия көргүзүп тур. «Кара далай кыдыында чурттап турар мен...». 8.45 —«Ынакшылга шынчы». 9.10 — «Кадыкшыл». Эртем-тайылбырлыг фильм. 10.00 — «Дириг амытаннар оранында». 11.05 — Док. фильм. 11.35 — Аннаажыышкыннар. Концерт. 13.15— Чаартыкчылар болгаш консерваторлар. 14.00 — Кижи институду. Чугаа, Дыл, Харылзаа. 15.00 —«Черниң уругларының дугайында ырлап турары». Артекке болуп эрткен делегейниң аас чогаал коллективтериниң киржикчилериниң концерти. 15.25 —Док. фильмниң баштайгы көргүзүү. 15.30 — «Үндезиннер». Саранск хоорайдан музыкалыг аас чогаал-этнография программазы. 16.00—Мультфильмнер. 16.20— «Көзүлбес кижи». Үш сериялыг уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 17.15 —«Найырал маршруттары-биле». 17.50 — «Өскениң». Уран-чечен фильм. 19.00 —«Силерниң бодалыңар». 20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — «Уттундурбас музыкалыг кежээлер». «Күрүнениң Москваның виртуозтары» деп камерлиг оркестрниң концерти. 20.45 — Калык болуксазынза. Туризм. 21.00 —«Үе». 21.35 —Эде тургустунуушкунуң прожекторы. 21.45 —01.25 — Делегей фестивалы «Сопот-88». Үшкү хүн. Польшадан дамчыдылга.

Воскресенье

АВГУСТ 21-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Медээлер. 8.15 — Ритмиг гимнастика. 9.00 — «Будильник». 9.40 — «Совет Эвилелинге бараан боол тур мен!». 10.40 — Музыкалыг дамчыдылга. «Эртенги почта». 11.10 — «Халап». «...Он алды харга чедир болгаш оон улуг назы» дамчыдылганың тускай үндүрүү. 12.10 —«Музыкалыг киоск». 12.40—«Көдээден дамчыдылга». 13.40—«Калыкшыл». 14.30 — Бөгүн — ССРЭ-ниң Агаар Флодунуң хүнү. ССРЭ-ниң камгалал министриниң оралакчызы, Шериг-Агаар Күштериниң кол командылакчызы Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры, ужар чуулдуң маршалы А. Н. Ефимовтуң чугаазы. 14.45. — Док. фильмнериниң баштайгы көргүзүү. 15.25— Поэзия минуталары. 15.30 — «Дириг планета». Док. фильм. 6-гы сериязы. «Изиг ховулар». 16.25 — «Делегей панорамазы». 17.10— Мультфильм. Док. фильм. «Ыяш кижижигештиң төөгүзү». 17.55 — «Өгленишкеннерниң корзиназында миллион». Уран-чечен фильм. 19.30—«Сопот-88» делегей фестивалының түңнел концерти. 21.00 —«Үе». 21.35— «Сопот-88» делегей фестивалының түңнел концертиниң уланчызы. 23.15 — 00.45 — Дуң ортузунга чедир болгаш оон соонда.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15— «Сылдысчыгаш» 9.20— «Бистиң садывыс». 9.50 — Портреттер. Н. А. Лесков. 10.50— «Делегейниң дескиндирэ». 11.50— Кайгамчык кижилерниң амыдыралы. Н. Е. Жуковский. 12.25— XIX партконференцияның утланыышкыны-биле. 12.50— —Чыныы чогаалдар. Матирос Сарьян. 13.50— «Көзүлбес кижи». Уран-чечен фильм. 2-3 сериялары. 15.35— «Ыры-88». 17.00—У. Фолкнер— «Дижи». Телешии. 17.55 — Мультфильм. 18.05 —«Киржикчилер». 18.40 — Озал-ондак чок шимчээшкин дээш. 18.45— Музыка телеабонементизи. «Күүседикчи уран чүүл дугайында». Б. Кудиков. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 —Спидвей. Делегей чемпионады. 20.45 — Телефильм. 21.00 —«Үе». 21.35 — 23.10 — «Хылыкчылар». Уран-чечен фильм.

КИНО

АВГУСТ 14-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «В Крыму не всегда лето» 9.20, 12.20, 19.40, «Повесть о маршале Коневе» 15.20, 17.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Варвара краса— длинная коса» 9.30, 14.20, «Бал сказок» 11.20, 12.50, «Цыганка Аза» 16.10, 18.10, 20.10 (узаткан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Шутки в сторону» 11.00, «Мамлюк» 16.40, «Артист» 13.40, 19.00. (узаткан) шактарда.

«ЛЕТНИЙ»: «Киносборник» 12.00, «Новые Амазонки» 13.00, 15.00, 17.00, 19.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Чиполлино» 10.00, «Призрак замка Моррисвиль» 11.50, 13.50, 15.50, 17.50, 19.50 шактарда.

АВТООРУК ТЕХНИКУМУ: «По волчьему следу» 17.00, «Маури» 19.00 шактарда.

АВГУСТ 15-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Киносборник № 156» 10.00, «Тоби Мактиг» 11.30, 13.40, 15.50, 18.00, 20.10 (узаткан), бичии залга: «Группа риска» (видеофильм) 15.00, «Чистыми руками» 16.30, 18.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник № 135» 9.00, 12.00, «Коронный номер» 10.30, 13.30, «В Крыму не всегда лето» 15.00, 17.50, 20.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Цыганка Аза» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: «Мамлюк» 15.00, 17.00, 19.00 (узаткан) шактарда.

агаар

Республиканың булуттаң, аязыр, чамдык черлерге бичии чаар. Хаттың кужу секундада 7—12 метр. Дүне 3—8 градус чылыг, чамдык черлерге 1 градус соокталы 4 градус чедир чылыг. Дүнеки үеде 2 градус чедир доңаттаар. Хүндүс 21—26 градус чылыг болур.

Кызылга булуттаң, аязыр. Хаттың кужу секундада 7—12 метр. Дүне 4—6, хүндүс 21—23 градус чылыг болур.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

Адресивис: 667000 Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчузу, 100.

ШЫННЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ

КИЛДИСТЕРНИН: партийжи амыдырал килдизиниң 3-36-82, совет тургузуг килдизиниң 3-37-11, үлетпүр килдизиниң 3-36-73, чагаа килдизиниң 3-39-03, культура килдизиниң 3-39-15, көдээ ажыл-агый килдизиниң 3-41-16, социал айтырыглар килдизиниң 3-41-23, корректорларның 3-37-11, бухгалтерияның солун келбейн барганда 2-32-75-че долгаар.

Чылда 300 катап үнер. Хемчээли 2 парлалга арынзы. Тиражы 24637 экз. Солуннуң индекизи 54241.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин биле Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

Чагыг № 166. ТС— 00816.

Хой ажылының талазы-биле чөвүлел хуралга уткуштур

КОЛ ЧҮҮЛ — СЕМИРТИЛГЕ

Республиканың девискээри даглыг болгаш хойга аажок тааржыр. Хой дээрге бүдүш шынарының талазы-биле даглыг черниң малы-дыр. Даг черниң оъду хову-шынаазынга дөмейлешпес, даглар агы, каңгы, кадар оът-биле байлак.

Шаанда хуу араттар бир кодаңга 500—800 чедир шээр малды тудуп чорааның хоочун улус билир. Колхоз тургустунуп келирге, олар ниитизиниң мал-маганын улаштыр кадара берген турду. Оон чижээнге, бистиң черден — Чыраа-Бажындан Доңгак Дамбаажык, Сат Сагбалдай, амгы «Искрадан» Ондар Шаравии, Ооржак Доржу болгаш өскелерни-даа адап болур. Бо улус хөй чылдарда малчыннааш, чүс хойга онаажтыр чүгле чүстен хөй хураганнарны доруктуруп келген. Оларның шилиттинген аргазы чүл дээрзин мен база топтап көрүп келген мен. Чайын, күзүн аажок-ла семиртип алыр, оларның кол-ла чажыды ында ийин. Чай дээрге магалыг үе ышкажыл, чиик өртектиг продукцияны чайын алыр.

Семис мал чүгле кыштан хүр ажар эвес, а харын оон ийистээри хөй, сүткүр, ындыг малга немелде азырал-даа колдуунда херек чок. Хойнуң дүгү сырый, узун, күзүн оларны харын агарлап-даа болур. Семис хойнуң дириг деңзизи 50—60 килограмм чеде бээрин малчыннар билир.

Хамык ужур семиртилгеде. Ол ажыл угаан-билигни негээр, уйгу-дышты эвээжедирни негээр. Чүгле күзел-соруктуг малчын чайгы үеде малын туллур семиртип ап шыдаар. Кыштагдан көшкеш, чазагга хонар, оон безерек чайлагга баар, чоорту шуут-ла тайгалаар, ынчан тайганың оът-сигени четчи бээрин баштай хайгыылдап көрүп алыр, шаг-үе сериидей бээрге, катап-ла безерек күзегге кээр, оон шуут күзеглээр, күзегден кыштаглаар — малчыннар шаанда ындыг ышкажыгай. Чай эртеңде ортумак семис деп мал турбас ужурлуг чүве-дир ийин.

Шээр малдың турар черин шилип алыр, ол таварышканна черинге таарышпас болгай. Шээр мал ийленчек черге турар, чыдар. Хойну, өшкүнү-даа кажаалавас, кажаа чүгле малды оңчалаарынга, эмнээринге, имнеп демдектээринге херек.

Амгы үеде кижи чамдык малчыннарның аалынга көөрге, малын малгашка саргарты кажаалап алган, биче дүъшке чедир ында турар боор-дур. Эртен даң бажында одарже үндүрер ужурлуг. Чүнү манап турарыл, хойну, өшкүнү сагбас-тыр, саар-даа болза эрте үндүрерниң бүгү аргазы бар. Эртен эрте оът-сиген өл-шык тургай, ынчангаш малга чымчак. Шаанда чоп араттар хоюн дыштандырар деп дүъште аалга эккеп алган турганын кижи көрбес, билбес ийик. Чүгле саарда эккээр, үр-даа болбас. Оон катап-ла дүнеге чедир кежээки одарладыр ийик.

Амгы үеде бистиң «Искра» совхозтуң малчыннары кыштаандан көшкеш, суур чоогунга Кара-Адыр-Аксы, Кулун-Дүжер база Достак деп черлерге келир, аңаа чазаар, чайлаар, күзээр, оон-на эртеле кыштаанче кеже бээр. Оларның аал-кодан бүрүзү кажаалыг. Кажаа дээрге чалгаа кижиге херектиг чүве-дир ийин.

Бистиң совхозтуң малчыннары, өске ажыл-агыйларда база-ла ындыг, малды семиртип азыраары дээш эвес, чүгле баш саны турза ол-ла деп сеткилдиг. Ынчангаш кара-чилиг малдың хөй болуп турары ол-дур. Шээр мал даглыг черге тааржыр деп үстүнде чугаалаан мен. А бистиң «Искра» совхозта ам кандыгыл дээрге Ак-Хая, Кара-Адыр, Баян-Дугай, Пөштүг-Чүрек ол ынчаар 19 кыштаг ээн калды. Ооң орнунга машина баар оруктуг ховуларда кыштаглар тудуп, хойну тургузу азырап-даа турар-дыр, мындыг таварылгада чарыгдал-даа хөй болуру чугаажок.

Кадарчылар кайы-даа үеде оларны хуваап алган болур. Ол ышкаш хойну дагларга чадаг кадарза. Кадыр-берт черлерже малды оъткарбазының база бир чылдагааны ол болдур ийин: ынап-ла аът мунуп алгаш, хой кадарар мен дээр. Ам көөрге, хой кайнаар оъттаарын боду билир, кадарчылары чүгле оларның соонда, малдың аайы-биле чоруур-дур, аңаа эдерип чоруур аан. Дуран-биле хой кадарып, бараадап, малын «чалапкан» олургулаарлар-даа бар-ла. Таанда чөгенчиг бис ийин.

База бир айтырыг бар: малды семиртирде, дус-кужур херек. Даг дузу шээр малга таарышпас. Чүгле ак боржаңныг кужурну кышкы, часкы, чайгы, күскү-даа үеде ажыглаар болза, малдың семиртилгезинге херек чүве-дир ийин. Ол дугайын улус солунга бижигиледи. Оларны мен бүрүн деткиир мен.

Бистиң районнуң совхозтарында хойнуң баш саны дыка-ла кудулап тур эвеспе. Чыраа-Бажынга «Коммунизмче орук» колхозту совхоз кылдыр эде организастап турда, аңаа дук хойнуң баш саны 38 муң ажыг турган, ооң соонда аңаа Хорум-Дагта Жданов аттыг совхозту база каткан чүве. Амгы үеде «Чыраа-Бажы» совхозта чүгле 25 муң хой бар-дыр. «Искра» совхозка 1979 чылда 19500 хойдан ам 8 муң ажыг арткан. Бо чылын төрүүр 4800 хоюндан муң хураганны чедир албаан. Чылдагааны? Чайгы семиртилгени база малды одарладырын шын организаставаанында-дыр.

Бистиң черге бойдустуң айыыл-халавы-даа болбады, мал-маганга кодур, маагы-даа халдавады, ижин-шөйүндү арыглары шагда-ла узуткаттынган-дыр.

Үстүнде айытканым четпестерин бодундан чайладырыбиле чамдык эштер — малчыннар база зооветспециалистер-даа агаар-бойдус буруулуг, а чамдыктары уксаа будалган деп турар. Шынында биске 1982 чылдан бээр кышкы үеде улуг соок чок, хар чуга, хөртүк-дожаң чок болуп келди, чон ону билир. Семиртпес болза, тыва-даа, моол-даа хой дөмей-ле өзүп шыдавас. Тыва хойну катап өстүрзе деп чамдыктар кыйгы салып турар-дыр. Ажык чок сөс эдиң турар кижилер тывылган деп санаар мен.

Шээр малды иштики херегделге ажыглаары аажок көвүдээн-дир бо, аарыг-ла дээр, пенурозтуг-ла дээр, өзээр-дегерер-ле. 1970-80 чылдар үезинде «Искра» совхозтуң девискээринге пенуроз деп аарыг турбаан. Ол аарыг ыттан база тыптыр деп чүвени көргеш, ынчан малчыннарга база суурга-даа ыт азыраарын чурумчуткан турдувус. Ол үеде каш-ла чүс ыт совхозтуң девискээринге турган боор, ам дээрге муң ашкан-дыр. Чакпылыг ыттар көвүдээн. Ыттарны азырап, тударының чурумун барымаалавас-тыр бис.

Мени дүвүредип чоруур бир айтырыг — чаш малга бокчашпанныг сиген бээрин соксадыр херек. Аңаа чүгле меде, чок болза ховунуң хоюг сигени херек.

Малды ажаап азыраары, өстүрери, продуктулуун көвүдедирин берге болгаш харысалгалыг айтырыг. Ол бүгү чүүлдер чүгле чаңгыс кижиден хамаарышпас. Аңаа директор, кол зоотехник, бүгү-ле зооветспециалистер, бригадирлер, малчыннар боттары дорт харысалгалыг болур херек. Хамыктың мурнунда одарларны шын ажыглаар, малчыннарны чайладыр, оон башка огулуг түңнел үнмес. Чай шагның магалыг хайыразын чүге ажыглавайн турар бис?

Доңгак НАСТЫК-ДОРЖУ.
Персоналдыг пенсионер,
«Искра» совхоз.

ЭЛБЕК СҮТКЕ ШАПТАРААЗЫН

Моон мурнунда бо чылдың июль 16-да үнген солунга Моңгуш Өлзей-оолдуң «Сүт саалдазы чүге кудулааныл?» деп эгелиг корреспонденциязынга Тес-Хемде Хараал-Тей сүт-бараан фермазының ажылынга четпестерни айтып, шүгүмчүлээн турган. Ынчалза-даа амгы байдал дүвүрээзиннег хевээр. Чартык чылда 22 тонна сүттү күрүнеге чедир сатпаан.

Малчыннар ам «элбек сүттүң» үезинде чурттап турар. Чайгы үени болдунар-ла шаа-биле чөп ажыглаарын Хараал-Тей сүт-бараан фермазының коллективи дыка-ла кызыткан. Одар-белчиирни таарыштыр шилип ап, саар инекке чарба-сула-даа каап берип, саалданы көвүдедир аргаларны дилеп, чамдык хемчеглерни ап келген.

Чай эгезинде Соок-Сугдан Курангa көжүп чедип келгеш, чамдык хонуктарда 1450 килограмм сүттү саап ап турган. Бир эвес бир чыл бурунгаар ол-ла үеде инекке онаажтыр 7-8 литр сүттү саап ап турган болза, ам бо хүннерде 9-10 литр чеде бээрин зоотехник тускай эртемниг ферма эргелекчизи Кежик Оюнович Болат-оол бадыткап турар.

Чайның арткан каш хонуктарында хараал-тейжилер чедир сагбайн барган сүдүн күүседип шыдаарлар бе, сүт саалдазының деңнелин кудулатпас дээш чүнү кылза экил? Соок кышты канчаап ажып эртип алырыл? Шак ол берге айтырыгларга ферма канчаар белеткенгенил? Бо болгаш өске-даа айтырыгларны шын шиитпирлээри бир-ле дугаарында бригадир-коммунист Кежик Болат-оолдуң үлүүнге онаажып турар. 21 кижилиг, 7 коммунистиг сүт-бараан фермазының коллективи кажаалар септелгезин чазаглаашкынче үнген дораан кылып доозкаш, чугайлаан, шала күскээр дезинфекциялаар, аштап арыглаар. Кыштаглаашкынга белеткел бары саанчыларның чугаазындан илден.

Одалга системаларын чаартып солаан, 'едек бөлер транспортёрларны чазып-на ажыглаарынга белен кылдыр тургускулап каан. Чурттаар оран-сава дугайында сагыш човаар чүве чок. Саанчылар, инек кадарчылары бажыңбалгат-биле четчелеттинип, культурлуг байдалын элээн экижиткен.

Чайгы үеде ферма 175 инекти саап турар. Доктаамал 8 саанчы бар. Чайлагда инекти электри-биле саап турар. Тос дугаар саанчы солуксу. Дыштаны берген улус орнунга ажылдаар.

Алызында баргаш, сүткүр уксааның аныяк инектери-биле саар малдың санын өстүрерин планнап турар. Чүге дээрге уксаажыдылга багай тургустунган болгаш, хөй сүт бүдүрериге шаптыктап турар. Оон кадында боос чамдык инектерниң сүдү соглуп, тыртылып турар.

Чайлаглаашкынның баштайгы хонуктарында тайганың чайгы оъду-биле катай хаара чарба, сула 'берип турда, каш хонук дургузунда сүт саалдазы көдүрлүш хона берген. Чарба, сула садарга чарыгдалдың өртээнин улуунда продукцияның бот-үнези улам аартап турар.

Сүт саалдазын көвүделириниң оралдажыышкыннарын кылып, Артур Ак-оол, Сергей Сагаан баштаан инек кадарчылары 5 кижи дүнеки ээлчегниң кадыдын организастаан. Ол сүстүлеме терең оъттуг чайлаандан көжер ужурга ферма коллективин таваржып турар. Бистер чораанывыс дүне инек саар кажаа чанынга чазыйлаан адыг келгеш, бир саанчының үш баш хаванын кускактап алгаш, арыг иштинче кире берген болду. Бир бичии хаван оглунуң чүгле борбак бажы дыт доорaзынга чыткан. Араатан адыг азыраан малга айыылдыг апарганын өөренип көргеш, ферманы өскээр көжүрерин сүмелешкен.

Ферма коллективи август айга чедир сиген кезилдезинге киришпээн. Чаагай оъттуг сиген үнген чайлагга көжүп келгеш, безин чаңгыс долгак-даа сиген белеткевээн. Байыр-Белек Марчының удурт-каны механизастаттынган звено ферма малынга чайгаар үнген сигенни кезип саваттааш, Хараал-Тейге чедирип берип турар.

«Чодураа» совхозта бо чылдың марттан эгелеп 10 кижи аренда керээзинче шилчээн. Төмүр Дивии 5, Белек-оол Минчей-оол 7, коммунист Байыр Суваңдии 10 молдурганы аренда керээзиниң негелделерин ёзугаар азырап турар. Арендаторларның азырап өстүрер кыс молдургаларын чыггаш, саар инектиң чаа кодамын тургузарын планнап турар.

Хараал-Тей фермазының коллективи мурнуку чылдарда мактадып келген чаагай адын дедир эгидип алыры-биле күженишкиниг ажылдаары кижи бүрүзүнден негеттинип турар. Ким Уваңгур, Тамара Нурсат ышкаш шалыпчы саанчыларның одуруунга чаа аттар немежир ужурлуг. Ынчаар ажылдаарын эде тургустунуушкунуң, дүргедээшкиниң сорулгалары хүлээндирип турар.

Данзы САЛЧАК.
(Бистиң корр.).

МАЛДЫ ӨСТҮРЕР, АЖЫК-ДУЗАЗЫН КӨӨР

1988 чылдың июль 28-те «Шын» солунга Сүт-Хөл районда Допчут-оол Моңгуштуң «Малды кооперативке өстүрзе» деп эгелиг чүүлүн номчудум. Ол черле аажок чөптүг айтырыг дугайын бижип турар кижи чорду.

Мен бодум совхозта хөй чылдарда инек кадарып келдим. Бистер боттарывыс хууда мал-маганныг бис. Хой, өшкүнү болгаш инекти өстүрүп, мурнуку доктаамал норма-чижек ёзугаар азырап чоруур бис. Дүктү, эътти барык шуптузун күрүнеге дужаап чор бис. Бистиң Каа-Хем районда малды хуузунда азырап өстүрерин болгаш кооператив тургузар дугайында айтырыг бо хүннерге чедир тургустунмайн турар. Кооперативтерни аңгы-аңгы кылдыр тургузары шын деп бодаар мен. Чижээлээрге, мен шээр малды өстүрүп, оон продукциязын хамаарышкан совхозумга азы көдээ Советтиң планынга кииринтир дужаап болур мен.

Бир килограмм эъттиң өртээ 3 рубльден көвүдевес ужурлуг дээни шын. Инектиң, хөй, өшкүнүң, хаванның, чылгының база ниинин-даа эъдиниң өртээ дөмей болур ужурлуг. Мал чеминиң талазы-биле Допчут-оол Моңгуштуң саналдап турары болза, хөй чылдыг сигеннерниң, көк-суланың, рапстың дээш өске-даа мал чеми культураларының үрезинин керээ чарган Совет азы совхоз дузалаар, хандырар ужурлуг деп бижээни кончуг шын-дыр.

Оон аңгыда, мал чеми белеткеп алыры-биле сиген кезер тракторну, ону бөлүп алыр грабльдыи, сөөртүп алыр машина-техниканы дузалаар болза эки. Улустуң хуузунда малынга чем белеткеп алыры дыка берге. Хамаарышкан совхозу-даа, көдээ Совет-даа өйшеэнде боттуг дуза чедирбейн турар. Кажан совхозтуң бодунуң планы күүсеттинген соонда ам тракторну, сиген бөлер херекселди бээр бис деп аазаар. Ол аразында кезип алган сиген ай ажыг үеде чыткаш, үрелип каар. Белеткээн сигенни бөлүп алгаш, ону сөөртүп алыр чүве чок, бергедей бээр. Совхозтан машинаның хөлезинин төлеп кааш, ону ай ажыг үеде манаар.

Ынчангаш совхозтан машина-техника манап чадап кааш, эш-өөр-биле чугаалажып, ону сөөртүп алыр дээрге күш-ажылчы эвес орулга апаар. Чамдык улус хуузунда малының эъдин, дүгүн аар өртек-биле садып-саарып турары билдингир болгай. Мен бодаарымга, мал азыраар талазы-биле кооператив тургузар болза, ындыг чүүлдер болбас ужурлуг. Ынчангаш ындыг кооперативти канчаар тургузарыл, ындыг күзелдиг эш-өөрнүң бо чугаага киржирин күзедим.

Доржу КАРМА.
«Ленинчи орук» совхоз.
Каа-Хем район.

РЕДАКЦИЯДАН: Каа-Хемден Доржу Будуевич Карманың материалын парладывыс. Мында авторнуу-биле алырга, малды ынап-ла кооперативке өстүрзе эки деп санап турар-дыр. Бисте мал-маганны өстүрерде, ооң сан-түңүн кызыгаарлавас дугайында СЭКП ТК-ның база ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1987 чылдың сентябрь 17-де үндүрген доктаалы бар. Аңаа үндезилээш, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели «Республикада хамаатыларның хууда дузалал ажыл-агыйын, коллективтиг сад база огород өстүрерин хөгжүдер талазы-биле немелде хемчеглер дугайында» доктаалды 1988 чылдың март 23-те хүлээп алган. Бо документилерде хууда дузалал ажыл-агыйны хөгжүдериниң бүгү-ле айтырыгларын тода бижээн. Ол документиниң 9 чүүлүнде мынча дээн: «Улус депутаттарының район Советтериниң күүскомнары хуузунда дузалал ажыл-агыйлыг чурттакчы чоңга ачы-дузаның хемчээлин болгаш хевирлерин калбартыр, ол орулга-биле малды кадарар, чер участоктарын болбаазырадыр, ажыл-агыйга херек тудугларны тударынга болгаш септээри... дээш мынча ачы-дузаның өске-даа хевирлерин көргүзер талазы-биле районнар төптеринге мал ажылының эштежилгелерин болгаш кооперативтерни тургузар».

Совхозтар мал чеми белеткээр планын күүсетпээн шаанда, улустуң хууда дузалал ажыл-агыйынга техника үндүрүп берип шыдавазы чөп. Ынчангаш аъттыг-даа хуузунда демнежип турган садып алырын бодаза чүл? Бачым үеде совхозунче көрүп олурарга база берге. Улус хуузунда мал-маган садып алыры-биле күрүнеден чээлини берип турар болгай.

Сүт-Хөлден Допчут-оол Моңгуштуң база Каа-Хемден Доржу Карманың-даа тургузуп турар айтырыглары чаа эвес чүүл-дүр, ону республиканың Министрлер Чөвүлелиниң доктаалында шак мынчалдыр айтып каан ышкажыл. Ону чүгле күүседири арткан. Кызылда мал азырап турарлар эштежилгеде каттыжып алган. Ол база-ла кооператив-тир.

Оларны совхозтар төптеринге чүге тургузуп болбас деп. Болур. Сүт-Хөлде пенсионерлер чайгы үеде кады хонуп алгаш, малды ээлчежип кадарып, хайгаарап турар. Ол дээрге база-ла түр-даа болза, кооператив ышкажыл. Улустуң хууда дузалал ажыл-агыйынга, эң ылаңгыя малды өстүреринге бүгү-ле эргежок чугула дузаны көргүзерин Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалында айтып каан. Ынчангаш ам чугаа ооң күүселдезиниң дугайында болур ужурлуг. Ук доктаал республиканың чер-чер Советтеринде бар.

Ынчангаш бо чугула доктаалды чер-черде канчаар күүседип турарының, ында чедер болгаш четпестер дугайын бижиирин номчукчулардан дилеп тур бис.

ЁЗУЛУГ-ЛА БЮРОКРАТИЗМ ОЛ-ДУР

Экии, хүндүлүг редакция! Бистиң-биле болган бир таварылга дугайын бижикседим. Ол мынчаар болган чүве ийин.

Чоокта чаа, бо чылдың апрель айда, Ак-Таладан бир өске черже ажылдай берген бис. Өөм ээзи багай эвес ажылдап, совхозтуң комсомол комитединден мактал бижиктиг-даа, ол ышкаш ажыл-агыйдан өртектиг чүүлдер-биле-даа шаңнадып турду.

Бистиң он үш дугаар төлевир акшавысты совхозтуң бухгалтериязы санап каан дугайында апрель 28-те дыңнаан бис, ону ап четтикпейн чорупкан бис. Оон соонда акшам ап алыры-биле чаа черимден каш хонук шөлээ дилеп алгаш дедир чоруптум. Контора кире бергеш, чарлалдар азар самбырада дужаал азып кааның эскердим. Көөрүмге дыка хөй кижи аттары бижип каан дужаал болду. Номчуй бээримге, совхозтан үнүп чорутукан улустуң он үш дугаар шалының төлевес, ындыг саавыр бар деп каан болду.

Ам канчаар, шуут-ла аайын тыппайн бардым. директорга кирер дээримге, өөренип чоруй барган дидир. орнунда кол агроном олур, айтырыымны „тургузарымга ону чүгле директор билирин тайылбырлады. Чок кижиге чая каап каан, бо-ла. Кижи сорутгдааның чедер ужурлуг. Шагаан-Арыгже автобустап чоруптум. РАҮК-түң юризинге-ле бардым. Аңаа чүвениң ужурун тайылбырлаарымга, менээ саазын бергеш, ону совхозтуң улуг бухгалтеринге аппарып бээрин дилээш, 1987 чылды төндүр ажылдаан болза, он үш дугаар шалының алыр, бир эвес, хөй ажыл шагы үскен болза, 50 хуузун казыыр деп бижээн болду. База катап-ла, Ак-Тал кайда сен дээш хаптым. Демги бижимнин улуг бухгалтерге аппарып бээримге, ындыг саавыр совхозта харын барын чугаалааш, ол документ чогум та кайдаазын билбес. ынчангаш понедельникте дилээш, оон шиитпирлеп бээрин дыңнатты. Ынчалза-даа экономиске баарын сүмеледи. Оон кабинединче бар чораaш, директорга таваржы-ла бердим. Чедип келгени ол болуп-тур. Амырай берген мен. Ынчангаш келген херээмни айыткадым. Даргам угда-даа чок:

— Совхозтан эки туразы-биле үнүп чораан улустуң он үш дугаар шалынын бербес, совхозта ындыг «Положение» бар—дээш чорупту. Мырыңай элдеп. Оон канчаар, экономиске-ле бардым. Ол огулуг харыы-даа бербеди:

— Менде түү боор, санааш эккеп каан, ол-ла-дыр. Үнген улустуң акшазын бээр-бербезин совхоз боду билир. Мен билбес мен. Понедельникте профком даргазындан айтырар мен —дээш, мээң демги саазынымны ап алды. Ам канчаар боор, понедельникке чедир оларны манап турар эвес. алган шөлээм төнген. Дедир чаныптым.

Бир неделя эрткенде, июнь 4-те катап чеде бердим. Улуг бухгалтерге контораның үнер эжиинге таваржы бердим. Айтырарымга: —Шиитпирлеп каан чүве, улуг экономиске бар — деп бо-ла. Мени мегелепкениле ол боор он; дужаал чок дээш санажылга бухгалтери ынавады. Ылап-ла ынчаар шиитпирлеп каан турган болза, дужаалындан эгелээш, азып каар болгай, Ол удаада база-ла чадаштым. Ооң соонда июнь 13-те баргаш айтырарымга, база-ла шиитпирлеттинмээн хевээр. Чеже-ле оларнын-биле сүржүп кээрил, чеже хорадажырыл? Оон директорга киргеш, секретарынга дужаал бижидип алдым. Кассага барган, акша чок дээш шыжыктылар. Оон канчаар, мал саткан улустуң акшазындан санап берди.

Көрбес силер бе. Ак-Талда бюрократизм дендии-ле бижыг аа? Шагда-ла бээр ужурлуг турган акша-дыр, мени түредип турбайн аан. Чоннуң ажыг дери-биле ажылдап каан акшазын ынчаар кызагдаарга болур бе? Дүрүм билбес улус Жданов аттыг совхозтуң директору, кол бухгалтери, экономизи эвес-ле болгай. Ол дээрге бюрократизм-дир. Бир эвес юристиң бижии эвес болза, мээң ол акшамны олчаан бербес турганнар. Боттарының эргезин ажыглаар, кара туразында аажылаар, кижилерниң эргелерин болгаш хереглелдерин тоомчага албас мындыг өөдежок чүүлдер дугайында СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунга болгаш партияның XXVII съездизинге, эң ылаңгыя чоокта чаа эрткен XIX партконференцияга онзалап айыткан болгай.

Эде тургустунуушкунуң үези чоруп турда, шак мындыг эштер бары хомуданчыг-дыр. Мен ажылчын кижи Жданов аттыг совхозтуң директорунга, бухгалтерия ажылдакчыларынга каш катап баргандыр мен. Ынчан бухгалтерлерниң бирээзи олургаш: «Биске бир министр ынча дээн..., оон башка ынчалбас улус бис»— деп бо-ла-дыр. Мындыг боор-дур, кончуун көрүнерем, эргим номчукчулар! Мен бодаарымга, бухгалтерия ажылдакчылары кандыг-ла-бир сорулга салган турган улус ол. Оон башка кижиниң актыг-ла акшазын ынчалдыр чылдырып турар боор бе? Сагыштыы ол-дур.

Элдеп чүве: чүгле 10 айның акшазын санап каан болгандыр. Арткан айларнының та канчапкан. Казып каавытканы ол ирги бе? Казыыр-даа болза, бүдүн чылды санааш, ооң акшазындан казывас чүве бе? Совхозка тускай саавыр турар бе?

Совхозтан үнген улустуң акшазын бээр-бербезин совхоз боду билир дээри шын бе? Бо совхозче тускай комиссиядан чорудуп, хыназа чүл?

Раиса ОЮУ.
Черби школа-интернадының ажылчыны.

РЕДАКЦИЯДАН: Бо чагаада буруулуг деп санап турары улустуң аттарын автор биживээн-дир, ол ышкаш боду чүнү кылып турганы база билдинмес. Ынчалза-даа автор Жданов аттыг совхозтуң директорунуң база ында бухгалтерия ажылдакчыларының талазындан кижилерниң айтырыгларынга тоомча чок чоруун, өскээр чугаалаарга, эң-не дендии бюрократсыг чоруун көргүскен-дир.

СЭКП-ниң XIX Бүгү-эвилел конференциязының Резолюцияларында «Бюрократизм-биле демисел дугайында» деп эге база бар. Ында мынча дээн: «...Эргелел аппарадының практиказынга хамык-ла шаптараазыннарны, эреңгейлээшкинни, ажыл-херек чылзыр чорукту чок болдурары, бюрократтың тоомча чок болгаш дедир-хедер чоруунуң мурнунга кижи бодун күш чок деп бодаар ындыг байдалдарның когун үзери эргежок чугула».

Эде тургустунуушкун Улуг-Хемде Жданов аттыг совхозтуң удуртукчуларынга, бухгалтерия ажылдакчыларынга хамаарышпас бе?

Эргим номчукчулар! Силерниң ажылдап турарынар коллективтерде бюрократизм бар бе, оон-биле канчаар демисежип турар силер? Бо материалда кирген фактының дугайында чүү деп бодаар силер, санал-оналдарыңарны бижиирин ерни дилеедивис.

ЧУГАА ХӨЙ, А КҮҮСЕЛДЕ...

Бистиң республикага ниити мал ажылын хөгжүдерде ынап-ла чылгыны өстүрер херек. Хойжу, инекчи-даа мунар аът чокта малын канчап кадарарыл? Ону кандыг-даа чаа техника-биле солуп шыдавас деп чүве билдингир. Байдал мындыг турда, республикада чылгы малдың баш саны чылдың-на эвээжеп турары чажыт эвес. Чижээ, бистиң Тес-Хем районну ап көрээли: 1954 чылда мааа 3700, 1959 чылда 4200 турган, а 1988 чылда чүгле 2400 баш чылгы арткан. Районда чылгы малдың шак мындыг байдалы мени дүвүредип-ле чор. Мал ажылының бо чугула адыры дээш ажыл-агыйларның удуртукчулары, зооветспециалистери, республиканың уксаажыдылга каттыжыышкыны, харын Тыва АССР-ниң партия, совет органнар дорту-биле харыылаар, эң-не дээштиг хемчеглерни алыр ужурлуг. Бо талазы-биле бисте чугаа-сөс хөй болдур ийин, а практиктиг ажыл чорувайн тур.

Амгы үеде совхозтар ботакшаланыышкын дээш ажылдап турар апарганда, эң-не чиик өртектиг болгаш шынарлыг продукция киирер малдарның бирээзи чылгы-дыр. Суурларның, оода-чадаарда совхоз төптериниң чанынга бөлерден тутказ, хымыстан кылып сатса, ажылчын аъттарны өөредип, терге-лезе, шанактаза. Машина-техника барып шыдавас черлерге сиген кезип бөлерде, ыяш-бээр көжерде тергиин ажыктыг мал ол-дур. Оон аңгыда туристи походтарны организастап, ажыл-агыйлар артык орулганы киирип ап болгай. Чылгы малдын челкудурууин кыргып алгаш, оон аргамчы, өг куру, кожалаң дээн ышкаш өгге херек чүүлдерни кылып, садып болгай. Чамдык малчыннарывыс магазинден өг куру, базырыктар кылыр пөстен материалдар саткылап алган, өл-сугга багай чүве-дир дижип турарын билир бис.

Чылгы малдын уксаазын экижидер, оон алыр орулганы көвүдедир дизе бистиң районга чүден эгелезе чогуурул? Хамыктың мурнунда шын документацияны кылыр херек. Олар чылгычының бодунга база совхозтуң бухгалтериязынга-даа дөмей турар ужурлуг. Хамык отчёт-учётту ону барымдаалап тургузар.

Бөлер кулуннап доостуру билек база-ла хамык документилерни зоотехниктиг негелде ёзугаар тургускаш, зоотехникке, малчынның бодунга база бухгалтерияга дужаар. Хамык-ла отчёт-учёт инектиибиле дөмей болур ужурлуг. База бир негелде болза, аскырларны ыяк шилип алыр, оларны ажыл-агыйлар аразынга солуштурар. Аскырларны аңгылааш, оларны тускай азыраза кандыгыл? Мен бодаарымга, чылгыдыг ажыл-агыйлар чылгы фермазының төвүн кылып алза кандыгыл? Чазын чылгы төрүп турар үеде, ооң кол одарларынга таарымчалыг кажаа-хораа, мал эмнээр станок, аптека, чуртталга бажыңы дээш өске-даа эргежок чугула дериг-херекселдер турар болза эки. Ол бүгү чүүлдерни кылып алырынга хөй акша-хөреңги-даа үнмес, харын ону шеф кужу-биле-даа кылып ап болур.

Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, чылгы малды ажаап азыраарынга, оон продуктулуг чоруун бедидеринге үндезин эде тургустунуушкун херек.

Шак ындыг хөй орулга бээр, хөй чарыгдал үндүрбес малды көвүдеди азыраарынче сагыш салбазынга кайгаар кижи-дир мен.

Шын харын, чылгыны өстүрер дугайында «Шын» солунга материалдар хөйү-биле парлаттынып тур. А специалистерниң ол талазы-биле кылып турар ажылы, оларның бодалдары кандыгыл? Санал-оналдарга Агроүлетпүркүрнуң мал ажыл килдизиниң ажылдакчыларының харыызы кайыл? АҮК-те чылгыны харыылаар тускай специалист черле бар чүве ирги бе? Бо чугаага киржири-биле специалистерге сөстен берзе чүл? Тывада чылгы өстүрер чер — конюшня база бар болгай. Ында кандыг-кандыг ажылдар чорул турар чүвел? Ооң ажылдап эгелээнинден бээр түңнели кандыгыл? Чугаа чугаа-ла-дыр, биске практиктиг ажыл, боттуг түңнел херек.

Дайынчы ЧООДУ.
Зоотехник-экономист.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

делегей медээлери

◆ **ПРАГА.** Чехословак-совет найыралдың «Аврора» клувунда «Гжелиниң уран чүүлү» деп делгелге ажыттынган. Хөй санныг көрүкчүлерниң сонуургалын ол болдурган. Делгелгеде көргүскен дөрт чүс кылыг бүрүзү уран чурулга чүүлүнүң ёзулуг дээжизи болуп турар.

«Гжель» бүдүрүлге каттыжыышкыны, ооң кол чурукчулары болгаш дизайнерлери столовая, шай болгаш кофе саваларын, лаа колдуларын, шактарны, каастаан тавактарны, эң бичии композицияларны көргүзүп турар. Келир чылын Гжель бодунуң 650 чылын демдеглээр, а бо делгелге Москва чоогунуң мастерлерниң бурунгу улусчу үе-тывыжының дугайын чугаалап турар хөй санныг көргүзүг чүүлдери-биле ажыттынган.

Гжелиниң специалистери ЧССР-ге чехословак өөрү-биле ажыл-ишчи харылзаа тургузуп алыры-биле база чедип келген. Ындыг кады ажылдажылга ийи талага ажыктыг болгаш мастерлерниң холдарының кылып турары болгаш керамика уран чүүлүн хөгжүдүп турарларының кайгамчык чүүлдерниң талалакчыларынга ол ажыктыг болуп турар.

◆ **БУДАПЕШТ.** Чартык чылдан эвээш үе эрткен соонда Венгрияның административтиг картазынга дөртен хире чаа хоорайлар көстүп келир. Амгы үеде ВУР-нуң тудуг болгаш хоорайлар хөгжүдериниң министерствозунда хоорай эрге чедип алырын күзеп турар чурттуң , чурттакчылыг улуг суурларындан келген чагыгларны өөренип көрүп турар. Ындыг эргени тыпсырының кол негелдези чурттакчылыг суурнуң инфраструктуразының хөгжүлдезиниң деңнели, кадык камгалал, өөредилге, садыг болгаш культура албан черлериниң системазы болур. Хоорай ат чедип алыр дээн улуг көдээ суур азы хоорай хевирниң сууру бодундан долгандыр 20—30 километр черде турар көдээ суурларны хоорайда көргүзүп турар ачы-дуза чедирилгезиниң бүгү хевирлерин эргежок чугула деңнелге хандырып шыдаар бодунуң аргазын бүзүредип көргүзер ужурлуг.

Баштайгы сан-түң-биле алырга, хоорай эргезин тыпсырынга конкурсту амгы үеде 35 чурттакчылыг суурлар чедиишкиниг эрткен. Оларга хоорай атты тыпсыр талазы-биле шуут шиитпирни бо чылдың төнчүзүнде ВУР-нуң Президиуму шиитпирлээр.

◆ **БУХАРЕСТ.** Румынияның Кара далай эриинде чаңчыл болган «Далай байырлалдары» эгелээн. Уран чүүлдүн чыл санында болур ол фестивалы хөй муң дыштаныкчыларны хаара тудуп турар. Оларның аразында даштыкы туристер база бар. Ону чорудуп турарларның бодалы-биле Костанц болгаш өске-даа курорттарга концерттер, уран чүүл чогаалдарының вернисажтары, аас чогаал байырлалдары, кино көрүлдези, спорт маргылдаалары болгаш сонуургактарның конкурстары болур.

Сураглыг румын чогаалчылар, актёрлар, чурукчулар-биле ужуражыышкыннарын организастап чорудар. «Далай байырлалы румын далай флодунуң хүнүнде далай чагырыкчызы Нептунунуң баштааны байырлыг чыскаал-биле доостур.

◆ **ХАНОЙ.** ВКП ТК-ның Секретариадының ында парлап үндүрген доктаалында баш удур көрдүнген хемчеглер экономиканың күрүне секторунда кирбейн турар бүдүрүлгелерниң эргелеп башкарарының механизмин чаартыр дугайында ВКП ТК-ның Политбюрозунуң шиитпирлерин чедиишкинниг күүседиринге арганы бээр.

Хамыктың мурнунда бүгү деңнелдиң удуртукчулары, коммунист бүрүзү кооператив болгаш хуу бүдүрүлгелерниң ажыл-чорудулгазынга мурнуку хамаарылгаларны чаартырының болгаш өскертириниң эргежок чугулазын ханызы-биле билип алыры эргежок чугула деп документиде айыткан.

БАЙЫР ЧЕДИРГЕН

СТОКГОЛЬМ. (СЭТА). Швецияның премьер-министри Ингвар Карлссон Иран болгаш Иракттың аразында месилдежиишкинге болгаш Африканың мурнуу-барыын кезээнге дайын чорудулгазын соксадыр дугайында шиитпирге байыр чедирген. Регионалдыг месилдежиишкиннерни таарыштыр шиитпирлээри эң чугула сорулга болур деп Линчепниг хоорайга чүве чугаалап тура, ол онзалап айыткан. Ол талазы-биле чедип алдынган дугуржулгалар ынаныышкынның демдээ болу берген. Оон-биле кады швед чазактың баштыны тайбыңның бижыглаары үр үениң күженишкиннерин негээр деп онзалап демдеглээн.

ЧАГААДА АЙЫТКАН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Женева дугуржулгаларының күштүг болуп киргенинден бээр ийи чартык ай ажыг үе иштинде Пакистанда оппозиция бөлүктерин белеткээр болгаш чепсеглээр талазы-биле базалар ам-даа ажылдавышаан. ол чорук ук дугуржулгаларның ужур-утказынга билдингир-ле хажыдыышкын болуп турар. Ол дугайын КНО-нуң чанында Афганистанның КНО-да доктаамал төлээлекчизи Шах Мохаммед Доста КНО-нуң чиигине секретары Хавьер Перес де Куэльярга чоруткан чагаазында айыткан.

Женева дугуржулгаларын Пакистанда үреп турганы, ында түр чазак деп адаар чүүлдү тургускан, оппозиция бөлүктериниң боо-чепсектиг улуг бөлүктериң пакистан эрге-чагыргаларының дорт киржилгези-биле Афганистанның девискээринче чорудуп турар, а КНО-нуң хайгааракчылары боо-чепсек складтары бар районнарга инспекция кылыр аргазын янзы-бүрү чылдагааннар-биле кылып шыдавайн турар. Кабулду болгаш өске-даа хоорайларны боолаары Пакистан дамчыштыр хөй санныг ракеталарны берип турары-биле болуп турар.

Оон аңгыда, Пакистанның чепсектиг күштери оппозицияның бөлүктеринге хоралакчы ажыл-херек үүлгедиринге дуза көргүзүп, харын-даа Афганистанга удур углаан чөгээлиг хөделиишкиннерге дорту-биле киржип турар деп документиде айыткан.

(СЭТА)

Улусчу чогаадылганың III Бүгү-эвилел көрүлдези чоруп тур

ХӨӨМЕЙ КӨРҮЛДЕЗИ

Улусчу чогаадылганың үшкү Бүгү-эвилел көрүлдези чурттуң булуң бүрүзүнде улам-на калбарып турар. Бистиң республиканың хөөмей фестивалы — ооң кескү херечизи. Бо байырлалдың делегейниң Москвада болуп турар аас чогаал фестивалы-биле деңге болуп турары база өөрүнчүг. Бо чорук чоннуң чогаадылгазынче, оон уран чүүлүн хөгжүдеринче кижизенгейниң кайда-даа улуун бадыткап турар.

Республиканың хөөмей көрүлдезинге 58 кижи киришкен. Ийи хүн дургузунда уламчылаан мөөрейниң түңнелинде шилиндек тос хөөмейжи лауреат, тос кижи дипломант болган болгаш элээн хөй кижи өртектиг шаңналдар алган. Өвүрден келген «Буланнығның сыгыргазы» ансамбльге база фестивальдың лауреады атты тывыскан. Шаңнал алганнарның аразында Сүт-Хөлден школачы Вячеслав Монгуш, Бии-Хемден чедиги классчы Баян-Чыргал Бадарчы база кирген. Оон ыңай мурнунда хойжулап чорааш, чоокта уран чүүл ажылдакчызы апарган сыгытчы Герман Куулар (Өвүрден), Таңдыда Тока аттыг совхозтуң малчыны каргыраажы Куулар Казак-оол, Бии-Хемден хойжу Виктор Ондар олар Ташкентиге болур улусчу чогаадылга байырлалынга киржир эргени чаалап алганнар. Бодунуң кылган дошпулуурубиле ойнап келген Лазо Монгуш (Каа-Хемниң Сүт-Бажы) тускай шаңнал алган.

Тарбаганнар казып оъттаар,
Дазыр шөлдүг Мөңгүн-Тайгам.
Мөнделелер казып оъттаар,
Бөзүр даштыг Мөңгүн-Тайгам.

Лауреат болган Валерий Саая хөөмей сөзү дээш база шаңнаткан. Таңдыдан Геннадий Ондарның сөзү база шаңналга четкен. Өске-даа шаңналдар алган киржикчилер хөй.

Хөөмей көрүлдезиниң түңнелиниң дугайында каш сес бо, чогум материал дараазында парлаттынар. Бо хүннерде көрүкчүлерниң бодалдарын болгаш санал-оналын база чырыдар бис.

Чооду КАРА-КҮСКЕ.

«ЧАКПЫЫЛ» ЫРЛАР ТУРБАС

Июль 12-де «Шын» солуңга бот-тывынгыр композитор Базыр-оол Чүлдүм-Сүрүңнүң «Хөрээм өйген айтырыг» деп чүүлү үнген. Ында көдүрттүнген айтырыгларны кончуг шын деп көрдүм. Шынап-ла, чамдык чогаалчыларның шүлүктеринге аялга бижиирге, ажык үннери таарышпас болгулаар. Ону композиторлар боттары эскербейн баргылаар-дыр.

Концерттерге чарлакчылар ырларның авторларын соора адаар таварылгалар бо-ла турар дээни база шын. Ону культура, ылаңгыя уран чүүл ажылдакчылары черле оваарып көөрү, хыналдалыг болуру албан. Ындыг частырыглар уран чүүл ажылдакчызының билиниин кызыгаарын, харысаалгазы чогуун херечилеп турар. Ындыг кижилерниң буруузу-биле «азырааңды» азы «чакпыыл» ырлар тыптып кээр. Базыр-оол Чүлдүм-Сүрүң ындыг ырларны Тыва радиодан бисти дыңнааның бижээн. Чижээлээрге, Солаан Базыр-оолдуң бүгүдеге билдингир «Хөрээжеңге йөрээл» деп ырызын Алексей Чыргал-оолдуу кылдыр чарлаан.

Тываның ном үндүрер черинде музыковед А. А. Сапельцевтиң «Тувинская авторская песня. Справочник» деп ному «шыгжаттынып» чыдар. Ук номда ырларның аттарын, сөзүнүң болгаш аялгазының авторларын, ол ырларны кайы номдан тып ап болурун тайылбырлап бижээн. Ол ном ном үндүрер черде чытпышаан, а үе эртип турар, ырлар немежип турар. Тайылбыр ному парлаттына бээр болза, ырлар авторларынга чазыг турбас апаар. Ынчангаш ол номну парлаарын дүргедедирин күзенчиг.

Бистиң хоочун композиторларывыс, ССРЭ-ниң улустуң артизи А. Б. Чыргал-оол, Тываның Күрүне шаңналының лауреады Р. Д. Кенденбиль баштаан комиссияның ажылын Базыр-оол Чүлдүм-Сүрүңнүң шүгүмчүлээни база чөп: сөөлгү хүлээп алышкынга кирген 46 ырының 35-ин хүлээп албаан. Сан талазы-биле хөй, шынары чавыс чогаалдар болган дээрзи моон илдең. А оон мурнунда 27 ырының 8-ин хүлээп алган турган. Моон ап көөрге, чыл дургузунда хүлээп алдынып турар ырлар кончуг хөй, а ырлажып турарывыс көңгүс эвээш, чамдыктарын чон шуут дыңнаваан. Ыры нептередир талазы-биле ажыл кончуг сула. Ырылар ному кайызын-даа тывылбас. Композитор биле шүлүкчүнүң чуруктарын парлаан чаңгыс ыры нотазын үндүрүп турган үе база турган. Бо бүгүнү боттандырар хемчегин Композиторлар эвилели-даа, Культура министерствозу-даа албастаан. А чонга ыры херек — «Ыры болза!», «Ыры дыңналбастаан» чергелиг материалдар солуннарга бо-ла кестүр апарган. Дарый хемчег алырының чугулазын амгы байдал негеп турар.

Сергей БАДЫРАА.

Культура министерствозунуң эртем-методиктиг төвүнүң музыка секторунуң эргелекчизи.

БАЙЫРЛАШКАН

Кижиниң эң-не эргим чери — төрээн чери. Күш уязы безин кагбас болгай. Улуг-Хем районнуң кезек черлери ам далай адаанче кире берген. Чамдык кижилерниң паспорттарында (төрүттүнген чери деп кааң черинде) Үрбүн, Чаа-Хөл, Кара-Тал, Шагаан-Арыг, Көк-Чыраа деп бижиглеп каан болгай. Кажан-бир шагда уруглары ол черлер кайдал деп айтырар болза, далай адаанда деп харылаар апаар. Ынчан олар кайгаар боор. Бистиң кырганнарывыс далай адаанга төрүттүнген-дир деп чугаалажыры магат.

Ам Шагаан-Арыг биле Көк-Чыраа суурда чурттакчылыг каш-ла бажың арткан. Көк-Чыраа суур—Улуг-Хем районнуң эң баштайгы суурларының бирээзи. Аңаа баштай Ленин аттыг колхоз турган. Ооң баштайгы даргалары Владимир Тойлуг-оол, Максим Муйзук, кажан совхоз апарганда Павел Моисеев олар турганнар.

Көк-Чыраа суурнуң артып калган чонуну көжериниң мурнунда өскен-төрээн чери-биле байырлажып, солун концертти болгаш спортту оюннарны организастап эрттирген.

Ам бо хүннерде чедеи беш харлыг, улуг назылыг кижилер Нордуммаа Будуп, Үйнүк-оол Монгуш Көк-Чыраа суурдан көшкеш, чаа, чылыг, чырык бажыңнарда олуруп алганнар. Сес айның төнчүзүнде ол суурдан шупту көжүп чорур болгаш түс черге далай туруптарга, ооң ажык-дузазын көөрү-биле идегеп артканнар.

Өскен-төрээн чери-биле ол байырлажылгашкынны «Улуг-Хая» совхозтуң дирекциязы болгаш парткому чоннуң тургузуп келген айтырының деткип, оюн-тоглааны организастаарынга идепкейлиг киржикен.

Март КЫРЛЫГ-КАРА.

ХҮНДҮЛЭЭЧЕЛ БОЛ

Мен бодум дөртен хар ашсымза-даа, таакпылавас мен. Ам-даа маңнаарынга болгаш стол теннизи ойнаарынга ынак мен. Аныяк чылдарымда спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге массалыг разрядтарны дужаап турдум. Эң ылаңгыя хол бөмбүүнге, хоккейге ам-даа болза ойнаар мен.

Мээң үе-чергем улус экти билир. Улуг кижилерни аажок хүндүлээр. Оларның мурнуу-биле эртип болбас, ийи улуг кижиниң чугаазын дыңнап болбас. Ырак-чоок төрелдерин улуг улус дамчыштыр билип алыр, оларга чедип, таныжып алыр.

Амгы бо бистиң үевисте чугле деңнээр боор. Бүгү-ле чүве шупту белен. Кедер идик-хеп, ижер-чиир аъш-чем шупту хол адаанда. Ол хиреде аныяк-өскенниң чон хүндүлеп билбези кончуг-дур. Кызыл кирип чораш, караам-биле көргеш, чаржыңдым. Кезек бичии оолдар туруп алган магнитофонда ырлар бижидип алган ону дыңнап турдулар. Кажан автобус келирге, ол боттары белүү-биле турган чонну чара булгап кире берди. Ооң ыттаажынга кулак уюк. Чүү-даа дыңналбас. Дыл-домаа безин бардам. «Сен, ашак, маңаа турба, ынай эрте бер!»—дээш багай мени ынаар-ла идип чорудупту. Көрүп турарымга, чүгле чаа школа дооскан хире чүвелер. Ол хиреде кеттинип алганының кижи кайгаар. Ымыраа таяр чүве-ле чорду. Ада-иезиниң садып берген идик-хеви-ле ыйнаан деп бодадым.

Спортка аныяктарның хандыкшылы эвээш деп бодаар мен. Ам кедээ суурларда хол бөмбүү ойнааның кижи көрбестир. Ийи-чаңгыс ойнаан оолдарны көөрге, ийи холун кармактанып алган ийикпе азы таакпы чырыктап алган ойнап турар. Ындыг кижилер бодун болгаш көрүкчүлерни хүндүлеп билбези ол-дур деп бодаар мен.

Май-оол ХОВАЛЫГ.

«Енисей» совхозта инек кадарчызы.

ЧАШТАРГА ТААРЫМЧАЛЫГ

Алдан-Маадыр суурнуң «Хүнчүгеш» уруглар садында уруглар кадык-шыырак, омак-хөглүг өзүп, доругуп турарлар. Суурда хөй-ниити организациялары уруглар садынче улуг кичээнгейни салып келген. Шефке алган организациялар аңаа доктаамал барып, дузалажып турарлар.

Чаштарны ажылынга бердинген кижизидикчи башкылар (эргелекчизи Майя Сарыглар) өөредип, кижизидип турарлар. Уругларның чаптанчыг, солун концертин Культура бажыңынга көргүзүп турар. Музыка башкызы чаштар-биле чоокта чаа солун программалыг концертти белеткеп алган.

Чылбак МОНГУШ.

Алдан-Маадыр школазында кижизидикчи башкы.

Сүт-Хөл район.

ШЫНАРЫ КУДУ БОЛГАН

«Хүреш» стадионга Тудугжу хүнүнге тураскааткан байырлал болган. Ол хүн тудугжулар боттарының байырлалын моон мурнунда эрттирип турганындан бир янзы байдалга эрттирген. Оларга шөлдүң ортузунда ыраажылар, шүлүкчүлер болгаш өске-даа бот-тывынгыр артистер концертин бараалгатканнар. Тудугжулар боттарының байырлалын спортчу шөлдерге база эрттиргилээн.

Дүштекиниң 14 шак турда, хүреш көөр дээн көрүкчүлерден аңгыда, тудугжулар база келген. Стадионнуң мурнуу талакы трубиназын чон долдур олурупкан. Хүреш эгелээрин манаан кижилер адыш часкап, мөгелерниң кажан үнүп келирин четтикпейн олурганнар. Мөгелерниң кеттинер, уштунар талазынче көөрге, шоолуг улус көзүлбес болган. Чамдык кижилер хүреш болур бе деп айтырылаар-даа.

Ол аразында профэвилелдерниң эки тура күш-культура-спорт ниитилелиниң ажылдакчыларының өрээлинче кире бердим. Мөге санын четчелээн дарга-даа чай чок олуруптур. Дөртен хардан өрү назылыг мөгелер үжен ийи хамаалчок, он алды безин четпейн турган. Чамдык улуг назылыг мөгелерниң содак-шудаа чок, склад эргелекчизиниң кажан келирин манап базып турлар. Кажан олар хүрежип чорааш содак-шудактыг чорааннар болгай. Хүрежирин доосkaш, олар боттарының херекселдерин ажы-төлүнге ийикпе, чоок кижилеринге берипкен чадавас. Ындыг таварылгада спортчу хеп чок болбайн канчаар. Ынчангаш ачылал пунктузундан содак-шудак алыр дээш манап турганнары ол. Склад эргелекчизи келбээн. Мөге салыкчылары-даа, мөгелер-даа сураэдексеп эгелээннер. Ынчап-мынчап турган, мөге салыкчыларының хептерин оон-моон тып эккелгеннер. Дөрт хире содак база тывылган. Буу-лаа кеттингеш, парадче маңнажыпканнар.

Парад-даа болган. Мөгелер-даа девээн. 32 мөге он сес хар чедир оолдар, дөртен хардан өрү 16 хоочун мөге боттарының бирги онаан манап эгелээн.

Көрүкчүлер хоочун мөгелерниң таныыр болгаш оларның хүрежин сонуургап турары илден. Хоочун мөгелерниң аразында Сүт-Хөлден Сыын-оол Кужугет, Улуг-Хемден Сергей Даңзы-Белек, Топуй-оол Матвей, Кызылдан Салчак Орлан-оол, Ооржак Эрес-оол, Владимир Биче-оол дээш өске-даа мөгелер бар.

Баштайгы онагларың түнде адааным хоочун мөгелер чиги-биле ажып алганнар. Хоочун коктуг деп чүве олла ыйнаан.

Ийи кижини октаарга-ла, дөртче кирер. Сөөлүнде дөрт шилиндек хоочун мөге арткан. РСФСР-ниң спорт мастерлери Владимир Биче-оол, Сыын-оол Кужугет, Сергей Даңзы-Белек, Хову-Аксының төлээзи Марин Манчын олар шаңналдыг чер дээш хүрежир.

Баштай Даңзы-Белек биле Кужугет таваржы берген. Ол ийиниң октааны финалга хүрежир. Элээн туткуп келгениниң түңнелинде Сергей Даңзы-Белек бодунуң аргазы-биле удурланыкчызын октаан. Ооң соонда Владимир Биче-оол биле Марин Манчын таварышкан. Судьяның чарлааның ёзугаар алырга, ол ийи мөге мооң мурнунда каш-даа катаң хүрешкен. Ийи тиилелге Биче-оолдуң талазынче чайлып турган. Манчын удурланыкчызының ийи эгин бажындан тудуп алгаш, каш-даа удаа бөөлдептер чазып турган. Көрүкчүлер ол ийи мөгениң октааны шүүр боор дижип олурганнар. Ийи мөгениң хоочулаштырыкпаан. Ол аразында Манчын удурланыкчызын өрү көдүрер дээш, күш четпейн барган. Биче-оол бодунуң аргазы-биле хоя каптарга, Марин ушпас хире боорга, солагай холу-биле моюн дезунче немей идипкеш, арыг октаан.

Ийи хоочун мөге артып калган. Оларга беш минута дыштанырын судья коллегиязы чөпшээрээн.

Бичии оолдардан дөрт мөге арткан. Улуг-Хемден Сылдыс Конзай-оол, Сүт-Хөлден Вячеслав Монгуш, Каа-Хемден Аркадий Монгуш, Улуг-Хемниң Хайыракандан Малчын-оол Түлүш олар шаңналдыг чер дээш хүрежир. Баштай Вячеслав Монгуш Аркадий Монгушту октаан. Оон соонда Сылдыс Конзай-оол бодунуң чаңгыс чер чурттуу Малчын-оол Түлүштү октап алган.

Хоочун мөгелерниң сөөлгү салыын шөлче чалаан. Арткан ийи мөге девип үнүп келген. Сергей Даңзы-Белек биле Владимир Биче-оол бот-боттарынга дегжип чадап шаг-ла болган. Сегиржип алгаш, кандыг арга ажыглаарын бодап, долгандыр кылаштап каап турган. Биче-оол хенертен шеле каптарга, Даңзы-Белек солагай талакы дискээ-биле болгаш шенээ-биле черге дааңган. Дөртен хардан өрү назылыг хоочуннарның бирги хүрежинге Владимир Биче-оол шүүлген. Улуг-Хемниң мөгези Сергей Даңзы-Белек үжүүрлешкен. Үшкү, дөрткү черлерни Сыын-оол Кужугет биле Марин Манчын алганнар.

Шаңналдыг чер алган мөгелерге өртектиг белектерни болган хүндүлел бижиктерни тывыскан.

Ам бичии оолдарның хүрежин уламчылаан. Сылдыс Конзай-оол биле Вячеслав Монгуш девип үнүп келгеннер. Хүреш үр болбаан. Сылдыс удурланыкчызын буттааш, октаан. 32 бичии оолдардан Сылдыс Конзай-оол шүүлген. Вячеслав Монгуш үжүүрлешкен. Аркадий Монгуш биле Малчын-оол Түлүш үш-дөрт дугаар черлерни алган.

Күш-культура хүнүнде эрттирген хүрештиң шынары куду болган. Хоорайда астынган чарлалда 40 харга чедир деп бижиттинген. Ону чурукчу часпаан, а чарлалды кылдырткан кижи часканы илерээн. Ооң уржуундан хоорайда хоочун мөгелер база келбээн. Ынчалза-даа профэвилелдерниң спорт ниитилели маргылдаа үезинде болган частырыгларны өй-шаанда эткен. Ындыг-даа болза ырак черден келген хоочун мөге Кара-оол Шагдыр содак-шудак чок болганы-биле хүрешпээн. Ооң сеткили хомудап артып калган.

Келир чылын 40-дан 50 харга чедир болгаш 50 хардан өрү назылыг мөгелерни хүрештирерин судья коллегиязынга чугаалашкан.

Моңгуш ОЧУР.

РСФСР-ниң «Динамо» ниитилелиниң бирги чери дээш

ШИЛИНДЕК КОМАНДАНЫ ТУРГУСКАН

Ча адарының спорту бистиң республикада бүгү-россия ужур-дузалыг апар чыдары билдингир. Бо удаада РСФСР-ниң «Динамо» ниитилелиниң аныяктарының ча адыгжылары бистиң аалчыларывыс болган. Оларның аразында Башкир, Бурят АССР-ден болгаш Чита облазының төлээлери бар. Ниитизи-биле бистиң спортчуларывыс-биле катай 50 хире кижи ол маргылдаага киришкен.

Олар баштай эге маргылдаага киришкеннер. Эгезинде 30 метрге кужун шенешкен. Кымның эки адып турары билдиниммээн: колдуунда маргылдааның киржикчилери боттарындан ийи-бир сан мурнап турар болган. 50, 60, 70 метрлерге ча адып эгелээниң соонда ёзулуг адыгжылар ынчан шылгарап эгелээн. Ол хүн агаарның байдалы багай болганындан көргүзүглер база эки түңнел бербээн. Ынчалза-даа 1970 чылда төрүттүнген болгаш оон аныяк уругларның аразынга демисел шыңгыы болган. Аңаа бурят болгаш башкир уруглар боттарынга деңнежип турганнар. Ынчалза-даа сөөлгү ырак метрлерге Башкир АССР-ниң төлээзи Александра Вежнина удурланыкчыларындан ажыр адып, тиилелгеже чүткүлдүүн көргүзүп турган. Түңнелинде дөрт хемчээлге атканының соонда Александра Вежнина (Башкир АССР) бирги черни алган. Ол 1084 санны аткаш, спорт мастеринге кандидат баллды күүсеткен. Ийигизинге ооң чаңгыс чер чурттуу Гюзель Сафина 1074 санны алгаш, төлептиг болган. Бурят АССР-ниң төлээзи 1028 санны аткаш, шаңналдыг үшкү черни кымга-даа бербээн.

1968-1969 чылдарда төрүттүнген уруглар 30, 50, 60, 70 метр хемчээлге атканнар. Баштай үш шенелде адыгны кижи бүрүзү кылган. Чамдыктары «ак чүгүре» берген. Тос-он саннар аткан кижи чок болган. Тренерлер ындыг чүве кажан-даа турур кербээн дижип чугаалажып турганнар. Ооң чажыды чоорту билдинген. Агаар-бойдустуң байдалы баксыраанын кол судья Владимир Сырат чугаалаан. Спортчулар агаарның экижий бээрин кезек манааннар. Элээн үе эрткен соонда маргылдаа эгелээн.

Уруглар баштай 30 метр хемчээлге маргышканнар. Чиндиг демисел база-ла Бурятияның болгаш Башкирияның спортчуларының аразынга болган. Ирина Болдохонова (Бурят АССР). ийи улаштыр бодунуң согунун он санче кирр салыпкан. Ол үш согун-биле 29 сан аткан. Ынчалза-даа 50 метр хемчээлге Зифа Галихановага (Башкир АССР) үш сан четпейн барган. Ооң соонда узун хемчээлдерге Ирина кымга-даа алдыртпаан. Түңнелинде 1204 санны аткаш, бирги черни бүзүрелдиг-биле ээлээн. Ийигизин Зифа Галиханова (Башкир АССР), үшкүзүн база ооң чаңгыс чер чурттуу Людмила Эрхитуева алган.

1968-1969 чылдарда төрүттүнген оолдардан бирги черни Бурят АССР-ниң төлээзи ССРЭ-ниң спорт мастери Жаргал Дамбиев 1242 аткаш, алган. Ол мастер адын сыкпаан. Ынчалза-даа ооң чаңгыс чер чурттуу Виталий Дарханов 1168 санны аткаш, боду спорт мастери болза-даа, чүгле кандидаттың баллын күүсеткен. Үшкү черге оларның чаңгыс чер чурттуу Владимир Мадасов болган.

1970 чылда төрүттүнген болгаш оон бичии назылыг оолдарның маргылдаазынга Валерий Мадасов бирги черни бүзүрелдии-биле алган. Ол 1131 санны аткан. Ийигизинге ооң чаңгыс чер чурттуу Владислав Саганов төлептиг болган. Ол тиилекчиге чүгле чаңгыс сан четпээн. Бистиң чаңгыс чер чурттуувус Валерий Саржат-оол 1118 санныг болуп, үшкү шаңналдыг черни ээлээн.

Дараазында хүннерде ча адыкчылары команда аайы-биле бирги чер дээш маргышканнар. Уругларның-даа, оолдарның-даа ча адар хемчээли үстүнде хемчээлдер хевээр болган. Ийи хүн үргүлчүлээн маргылдааның түңнелинде уруглардан бирги черни Бурятияның, ийигизин Башкирияның, үшкүзүн Читаның уруглары алган.

Оолдардан бирги черни база-ла Бурятияның, ийигизин Тываның, үшкүзүн Башкирияның командалары алган.

Ниити команда аайы-биле бирги черни Бурят АССР-ниң, ийигизин Чита облазының командалары алган. Үшкү черге Тыва АССР-ниң командазы төлептиг болган.

Шаңналдыг бирги чер алган спортчуларга РСФСР-ниң «Динамо» ниитилелиниң бирги чергениң дипломнарын болгаш өртектиг белектерин «Динамонуң» Россия чөвүлелиниң ча адар талазы-биле улуг тренери А. И. Короликов тывыскан. Ийиги, үшкү чер алган ча адыкчыларынга ук ниитилелдиң хүндүлел бижиктерин тывыскан.

Тиилээн командаларга бирги, ийиги, үшкү чергениң дипломнарын тывыскан.

РСФСР-ниң «Динамо» ниитилелиниң шилиндек командазын тургускан. Ооң кежигүннери он хонук иштинде маңаа чыылданы эрткеш, август 29-та Фрунзе хоорайга болур Бүгү-эвилел маргылдаазынга киржир.

Маргылдаа үезинде-даа, ооң хаашкыны болуп турда-даа, спорткурнумнуң спорт херекселдер каттыжыышкыны (даргазы В. Андреев) маргылдааның киржикчилеринге чогуур байдалды тургуспаан болгаш байырлыг хаашкынга микрофон-даа чок болган, түк-даа бадырбаан. Стадионнуң ажылдакчыларындан чаңгыс-даа кижи турбаан. Артында РСФСР-ниң «Динамо» ниитилелиниң бирги чери дээш маргылдаа болуп турда, ындыг харысалга чок болурга дыка-ла чаржынчыг чорду. Бо талазы-биле спорт херекселдер каттыжыышкыны чүү деп харылаары?

Моңгуш ӨЛЗЕЙ-ООЛ.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АВГУСТ 16-ДА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

6.30 —«120 минута». 8.35—«Негелде херээ». Уран-чечен фильм. 2-ги сериязы. 9.40 — Хөглүг старттар. 10.20— Медээлер. 10.30 — 11.00 — Фильм-концерттиң баштайгы көргүзүү. 15.30 — Медээлер. 15.45 — Эде тургустунуушкун прожектору. 15.55 — Карелия телестудиязының программазы. 16.55 —«Уругларга дириг амытаннар дугайында». 17.25 — Мультфильм. 17.45 —Аас чогаалының делегей фестивалы. Коломейскоеде байырлал. 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.05 — Литературлуг уран-чечен видеоканал. 21.00 — «Үе». 21.35 —Эде тургустунуушкун прожектору. 21.45 — Литературлуг уран-чечен видеоканалдың уламчызы. Чапсарда (23.00) — Бөгүн делегейде. 00.20 — 00.40 — Шыдыраа. ССРЭ чемпионады.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Дурга Ладдың таңпы бөлүүнүң композициялары. 9.00 — Мультфильм. 9.30 — «Бурунгу Русьтуң алдын сөзү». 9.50 —Француз дыл. 10.20 — Уругларга фильм. «Катя-биле калы эрттирген чай». 3-4-5 серияллары. 11.35 — Француз дыл. 12.05 — «Чүс чылдың маңы». Уран-чечен фильм. 13.35 — «Бойдус-биле демнежип». Телефильм. 14.10 —Медээлер. 14.20 — «Оттуг оруктар». 14-кү сериязы. 15.35 — 16.00 — Эртнее чылдарның эргим ынак аялгалары. 18.05 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 —Док. фильм. 18.45 — «Кызыл телестудиязының программазы». Хоочуннарның чагааларын ёзугаар дамчыдылга. 19.15 — «Тыва черде». Үндүрүлгеде: Медээлер. «Боторуг-чарылга болгаш ботакшаланышкын». Эмчиниң беседазы. 19.45 — Медээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15— «...Он алды харга чедир болгаш оон улуг назы». 21.00 —«Үе». 21.35 — Эде тургустунуушкун прожектору. 21.45 — 23.15 —«Доктор чурттап чораан». Уран-чечен фильм.

ҮШКҮ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

18.05 — Медээлер. 18.15 — «Музыкалыг киоск». 18.45 — Ритмиг гимнастика. 19.15 — «Делегей панорамазы». 20.00 —20.15 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!».

КИНО

АВГУСТ 16-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Тоби Макгиг» 9.20, 11.30, 13.40, 15.50, 18.00, 20.10 (узаткан), бичии залга: «Группа риска» (видеофильм) 15.00, «Чистыми руками» 16.30, 18.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник № 135» 9.00, 12.00, «Коронный номер» 10.30, 13.30, «В Крыму не всегда лето» 15.00, 17.50, 20.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Киносборник» 10.00, «Цыганка Аза» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: «Киносборник» 10.00, «Мамлюк» 15.00, 17.00, 19.00, (узаткан) шактарда.

«ЛЕТНИЙ»: «Призрак замка Моррисвиль» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

АГААР

Бөгүн республикага кежээ турар булуттаар, чамдык черлерге дымырадыр чаар. Хат кошкак. Агаар хүнзүс 19—24, чамдык черлерге 11—15 градус чылыг болур.

Кызылга онза өскерлиишкин болбас, хат кошкак. Агаар хүнзүс 20—22 градус чылыыр.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

Адрезивис: 467000 Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчузу, 100.

ШЫННЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ

КИЛДИСТЕРНИҢ: партийжи амыдырал килдизиниң 3-36-82, совет тургузуг килдизиниң 3-37-11, үлетпүр килдизиниң 3-36-73, чагаа килдизиниң 3-39-03, культура килдизиниң 3-39-15, кедээ ажыл-агый килдизиниң 3-41-16, социал айтырыглар килдизиниң 3-41-23, корректорларның 3-37-11, бухгалтерияның солун келбейн барганда 2-32-75-ке долгаар.

Чылда 300 катап үнер. Хемчээли 2 парлалга аңазы. Тиражы 24637 экз. Солуннуң индекизи 54241.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин биле Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

Чагыг № 166. ТС—00543.